

• *Első fejezet* •

•

•

•

•

•

•

Idősb Sóti Pál e földi életében igen nevezetes férfiú hírében állott úgy is, mint községi képviselő. Fehérre meszelt, földszintes, úgynevezett „fordított” házban lakozék népes családjával. A házat akként értsük, hogy hosszára fordítva épült az utca mezsgyéjén uras tempó szerint. A paraszti magyarház ugyanis befelé mélyed a fundusba, nem az utca, hanem az udvar mentén épül, s így az utcára a háznak csak az egyik oldalsó fala jut egy, legfőljebb két ablakkal. Ez a rendes, ez a magyar építkezés. Az a ház, amelyik nem így épül, fordított ház. Abból tehát, hogy Sóti uram fordított házban lakik, mindenki megérthette, hogy különbnek tartja magát a parasztnak. És tényleg, több ízben nyilatkozott ebbeli érzése felől. Kivált utóbb, hogy a képfestőség jövedelmei folyvást csökkentek, és így hétköznapiakon is bőséges ideje maradt meditálásokra. Gyakran emlegetett holmi nemességet, sőt határozott célzásokat is tett némi jussra, amit – istenuccse! –, ki kellene kapartatni valamely agyafúrt fiskálissal. Én már nem tudom, miben feneklett meg a büszke igyekezet, talán abban, hogy fiskálisok szertelen nagy felpénzt követeltek, vagy inkább abban, hogy hiszen íráskor kellett volna. Az íráskor pedig elégtek 1850-ben, a nagy tűzvész alkalmával, amikor egész Bács-Udvard leégett. Id. Sóti Pál fiatal legényke volt akkor; arra jól emlékszik, hogyan fogott tüzet a házuk nádteteje, és hogyan égett el minden, ami a padláson volt, és amit ilyenformán még gondolatban sem lehetett megmenteni. Az íráskor emlékezett, de a tartalmukra kevésbé. De meg, ha még oly pontosan emlékezett volna is, mit sem ér a szóbeszéd. A törvénynek íráskor kell. Hát hol vegye az íráskor, ha már a hamuját is réges-régen elsodorta a szél?

Ami a képfestőséget illetné, hát az eleinte nem volt utolsó mester-ség, és rangbéli ember becsülettel vállalhatta, hiszen jócskán hozott a konyhára. Abban a nem is oly régi időben, amikor asszonyok és lányok maguk szőtték a maguknak való vásznat, bizony mindig kellett friss festék a kádakba. Őt legénnyel dolgozott id. Sóti Pál, hogy a fehérnép szötte vásznakat különféle színűekre fesse, többnyire sötétkékre, amely színnek a neve faluhelyt még ma is „festőkék”. Sőt igen akkurátus virágokat is értett a rendelt mustra szerint a jóféle vászonholmira pötyögtetni, ami persze többet kóstált. Ezek a festőruhák arról voltak híresek, hogy csaknem örökkéig tartot-

•

tak. A színük nem ment ki soha: sem esővíz, sem napsütés miatt. Mondhatom, manapság nincsenek ilyen jóra való festékek.

Magam is tudok rá példát. A kántorék átellenben laktak a festőeknek. A kántorék nemigen jártak át szomszédolni, de a kutyájuk, egy pákosztos vizsla, annál inkább. Sótiné asszonyom ráunt a kutya kártékony látogatásaira, amiben igazat is adhatunk neki, hiszen olyan becsstelen állat volt az, kérem, hogy a kotlós tyúkot leugatta a fészekről, és azonmód behabzsolta a tojásokat. Márpedig tudnivaló, hogy az a kutya, amelyik megízlelte a tojáseledelt, rájár folyton-folyvást a tojásra, és nem riasztja vissza semmi fenyegetés, semmi ütleg. Sótiné megunta tehát a kántorék vizslájának szomszédolását, és panaszt emelt az uránál. Mikor a pákosztos eb megint átosont, a festőlegények lefülelték, és behajították a piros festékkel telt hordóba. Hát azt a csodaszép piros színt semmi praktikával sem lehetett lemosni a kutyáról, pedig képzelhető, megpróbált a gazdája minden lehetőt, még lúggal is fűrésztötte. Hiába. A kutya rettentően bűnhődött, amennyiben a bács-udvardi ebkolónia végérvényesen kiközösítette furcsa színe miatt. A kántort meg úton-útfélen bosszantották, hogy micsoda újfajta kutyára tett szert. A kántor mérgében följelentette id. Sóti Pál uramat, de a pörből, amin egyébként az egész község sokáig évdött, nem tudom már, hogy mi lett. Hiszen nem is erről akarok szólni, csak azt kívántam erősíteni, hogy a kékfestés idejében a festékek nagyszerű jó festékek voltak. Arról meg hallgatok – nem szándékozván a magyar gyáripart ócsárolni –, hogy maguk a ruhák olcsóbbak voltak amellet, hogy nem foszlottak, koptak, hámlottak ilyen hamar... Azok a ruhák biz nem rongyolódtak el egyik vásártól a másikig.

A községi képviselőség pedig a polgárok bizalmából szerződött. Afféle fatornyos tót faluban virilis jogon is megillette volna ez a közéleti méltóság Sóti uramat, ámde az Alföldön, kivált Bácskában még csak nem is mindenik püspök lehetne virilista. Annál kevésbé, mert a bács-udvardi majdnem plébánosnak több az évi keresete, mint egy felvidéki püspöké.

Fizetni, hiszen fizetett Sóti uram elegendő adót, de afelől virilista nem lehetett volna. Sokkal szebb is így, hogy emberek sorakoztak melléje, akik aztán beválasztották. A községi képviselőletében az

urak szekerét toltta, rászavazott az új iskolára, az artézi kútra, az utcáknak petróleummal való világítására. Emiatt meg is gyűlt a baja Czérna Szilveszter urammal, aki a község bikái részére célarányosan eszközlendő új jászlakra szavalt, ellenben az utcai világítást kifigurázta ekképp:

– Nem szavallok az petróljomlámpásokra! MÉR? Azér, mer aki rördös embör, estvéli harangszón túl nem botorkál az utcán, hanem otthun marad. Tán csak nem pártoljuk a részögös gyesznókat? Még osztán mér fizetjük a községi baktert? Ha pediglen oly nagyon kék az a közvilágítás, hát vigye ki-ki sajátlag és sajátkezüleg az lámpát az tulajdon kezében.

Ámde a vita mégis akként végződött, hogy a községi képviselő-tesztület megszavazta az utcai világítást. Czérna Szilveszter az ő irtóztató nagy haragjában megfenyegette Sóti uramat:

– Kend se lesz többet képviselő, arrul felelek!

Sóti Pál csak a bajusza alatt dörmögte:

– Ostoba paraszt.

Czérna Szilveszter azonban meghallotta:

– Aszongya kend, hogy paraszt vagyok? Hát kend micsoda? Ejjnye, de föl van az uraságával, nem tudnám pedig, hogy miér? Hacsak azér nem, hogy az apja felülről húzta a fűrészt?

Ez ugyan megmondta! A közgyűlés tagjai elmosolyodtak, és csakugyan mindenki emlékezett arra az időre, amikor id. Sóti Pál atyja gerendákat fűrészelt a Deutsch-féle fatelepen. Id. Sóti Pál nem szívesen emlékezett erre a körülményre, még kevésbé örvendett, ha másvalaki ráemlékeztette. Nem csoda hát, hogy ezek után sietve oldalgott el a közgyűlési teremből, holott még szeretett volna egyik-másik tárgyhoz hozzászólni.

Czérna Szilveszter nem érte be ennyivel. A katolikus olvasóköri folyvást szapult a Sótiékat, hogy micsoda úrhatnám nép.

– A felesége kalapot visel. No csak próbálna az én oldalbordám kalapot föltenni! És a fia tizenhét éves, mégis iskolába járhatja, Szögédében az urak iskolájába, ahol papok tanítanak. Fiskálist akar a fiából nevelni. Nem szeretöm az ilyen nagyralátó emböröket. Az úr maradjon úr, a paraszt maradjon paraszt. MÉR? Azér, mert valami kéntségösen gyanús neköm az úrféle, ha a paraszttal parolázik – vagy követ akar

lönni, vagy váltót akar aláíratni –, azonképpen nem tiszta szándékú az a paraszt, aki urakhoz dörgölődik. Nincs igazam?

– De biz’ isten, igaza van, Szilveszter bácsi – hagyták rá a pipaszó mellett bölcselkedők.

Id. Sóti Pál uramnak a tekintélye ekképpen kezdett lohadni. A mód sem nagyon volt már meg: az öt segédből előbb hármat, aztán még kettőt el kellett eresztetni; utóvégre Sóti Pál uram magára maradt a festékeskádakkal. A munkát azonban győzte, mert vajmi kevés akadt. De ezt a keveset sem látta el túlságosnak mondható igyekvéssel.

Nekikeseredett a jó ember. Észrevette, hogy a parasztok már nem szeretik, az urakhoz pedig semmi köze. Sőt az ármányos Czérna Szilvesztert inkább becsülik, mert félnek a paraszti srófos esztétől. És mióta Czérna Szilveszter kiokoskodta, hogy az új iskolaépületbe hitványabb téglákat építették be, mint amelyeneket a község rendelt, azóta a megyei inzsellér is előre köszön neki. Igen, Czérna Szilvesztertől félnek az urak. De vele, id. Sóti Pállal, aki mindig lelkesedéssel, sőt – ismerjük be – önzetlen meggyőződéssel pártolta a fejlődés ügyeit, a kutya sem törődik. Az urak jól tudják, hogy Sóti Pál velük tart, hát nem hederítenek rá.

Ámde van vigasztalása a fokozódó gondokkal szemben, és van reményteljes kárptólása: ifjabbik Sóti Pál. Mikor a fiú letette az érettségit a szegedi gimnáziumban – csupa jelesre! –, ötven forintos fekete szalonruhában jött haza. Büszkén sétált végig fiával az utcákon; annál büszkébben, mert a Weisz doktor fia megbukott az érettségén.

Ifjabb Sóti Pál maga is érezte kiváltságos egyénisége súlyát, és udvarolni kezdett csittvári Csitáry Olgának. Nem azért, mintha Olga lett volna a legszebb lány, és mintha roppant tetszett volna neki, nem, csakis azért, mert Olga a főszolgabíró leánya.

Azaz: álljunk meg itt egy tapodtat, és nézzük csak, hogyan is kezdődött ez a história, amelyből rohamosan szerelem fejlődött!

Igen, volt benne köze a fekete szalonruhának, amely ifjabb Sóti Pált, a jelesen érettet ünnepélyessé tette. Lehet, hogy ez az obligát

•

fekete ruha, mely különben bármi sajátos tartozékuk a frissen érett ifjaknak – (annyiból is inkább, mert hiszen már a vizsgára is e ruhában mennek; ilyen ruhára a legszegényebb diáknak is telik; hogy honnét, a jó isten tudja!) – a szokatlanság félszegségével lógott rajta, mint papnövendéken az első kék reverenda, ámde Sóti Pál felségesen érezte magát benne, és egyáltalán csudálom, hogy nem benne aludt. Talán azért is feküdt le jó későcskén, hogy mennél tovább pompázhassék a szalonruhában. Roppant szeretett volna cilindert viselni hozzá, ámde ehhez hiányzott az erkölcsi bátorsága. Alföldi községben senki sem mehet végig cylinderben utca hosszat anélkül, hogy a felnőttek a szemébe ne vigyorogjanak, a hancúrozó gyerekek pedig utána ne fussanak kiáltozván:

– Zsidó, zsidó, bekheló!

Tudvalevően ily községekben csak a kereskedelmi utazók hordanak cilindert abban a téves hiszemben, hogy ezáltal tekintélyt tartanak. Ha tudnák, hogy épp ellenkező eredményt érnek el... Csudálom, hogy ezt még a mai napig sem tudják ezek az egyébként kitűnő megfigyelőtehetséggel és jó alkalmazkodóképességgel megáldott férfiak.

A fiatal Sóti úr tehát nem mert a cylinderre gondolni. (Majd Pesten, ha az egyetemre jár!) Azonban a patikussegédet irigykedve tanulmányozta mint a bács-udvardi előkelő viselet legfőbb személyesítőjét, és be kellett ismernie, hogy ameddig jó bő pepita nadrágot nem szabad, olyat, aminőt a patikárossegéd visel, addig nem fejtheti ki azt a társadalmi szereplést, melynek a két hónapi vakációt igyekezett szentelni. Nos, Bábin Milos, az avatott kezű rác szabó (akinek elmagyarázta, hogy nem nadrág, nem úri pantalló, amelyik nem elég bő) csudásan felfokozott ambícióval vasárnap reggelre hazaszállította az elegancia remekművét roppant élesre vasalva... Bábin Milos, azonfelül, hogy megkapta hiánytalanul a nadrágért járó tíz forintot – ilyen drága nadrágot talán még soha sem varrtak Bács-Udvardon –, még külön elismerésben és jutalomban is részesült. Sótiné asszonyom, egy hihetetlenül elhervadt, sovány nő, jóféle törkölyt öntött egy pohárkába, és mosolygósan odakínálta az olló jeles mesterének:

– Váljék egészségére, Bábin!

Már említettük, hogy a frissen érett fiatalember újabban a későn fekvés szokását vette föl, így hát kicsodálni való sincs azon, hogy korán kelni nem szeret. Most azonban kidörzsölte szeméből az álmot... Öltözni akart, hogy az új pepita nadrágot fölvehesse!

Az anyja kedvtelve mustrálta szép fiát; gyönyörködő pillantásaival szinte végigcsókolta, tetőtől talpig végigsimogatta. Sárga cipő... Bő, de milyen bő pepita nadrág. Fekete mellény, hosszú fekete redingote, fehér nyakkendő, fehér szalmakalap... Fehér kesztyű. És sétapálca!

– Kezét csókolom, anyám, elmegyek a szagos misére.

– Eredj fiacskám. Eredj. Várj csak egy csöppet! Hadd tűzöm ezt a rózsát a kabátodra...

Ment hát a szagos misére, ami csak vasárnaponként és csak reggel fél nyolctól nyolcig tartatik. Szagosnak a parasztok keresztelik hihetőleg amiatt, mert a kizárólag erre a misére járó uras dámák szinte vetélkednek abban, melyikök a legparfümösebb, mintha ezáltal kívánnák észrevétni az Istennel, hogy íme, látogatást tesznek házában. Főleg fiatal úrasszonyokból és lányokból kerül ki ennek a misének a közönsége, mert a legjobb akarattal sem nevezhetjük ezt a gyülekezetet egyébnak, mint csak közönségnek, amely míg gépíleg duruzsolja a monoton imádságokat, ráér párhuzamot vonni a patikusné meg a jegyzőné kalapja közt; bírálja a napernyőket, a blúzokat; és tudomásul veszi a falhoz támaszkodó aranyifjúság kandi hódolatát. A szagos mise tehát igen nevezetes mise; annak tartja a plébános is, aki inkább ezt a misét mondja, mint a tizenegy órai nagymisét; annak tartja kivált a kántor, aki ilyenkor kiereszti a bődületes nagy hangját, melyhez a „suplenc” (értsd kántorsegéd) csodaszép susztertercet énekel, miközben az orgona cigányos variációkkal kíséri a zengzetet.

A fölöttébb elegáns fiatalúr, aki a nyolcadik stációkép alatt, az oszlopnál álldogált, tagadhatatlan feltűnést keltett. Némely szöszeke és barna fejecske hátra is fordult miatta. Minek tagadnók, a fiatalember tudatosan élvezte ezt a feltűnést, de – egyelőre még – sokkalta inkább élvezte elegáns öltözködését. Kesztyűs kezével gyakran kapott kenőcstől fénylő hajához, hogy a választékot eligazgassa, és mikor úrfelmutatásra csilingelt a csengő, amikor mindenkinek le

•

kellott térdelni, elővette csipkés keszkenőjét, azt gondosan leterítette a kőkockára, hogy arra térdeljen, és így kímélje a pepita nadrágot. Leterítvén a keszkenőt arra is jól ügyelt, hogy látni lehessen az S. P. monogramot fölötte – igenis! – az ötágú nemesi koronával...

Befejeződvén a mise, a plébános a Szűzanyához való könyörgés lemorzsolásához fogott. Ez pár percig tart, és ezt az időt szokta az aranyifjúság felhasználni, hogy meglehetőes lármával kimenjen, és a templom ajtaja előtt sorfalat álljon. Ez a sorfal arra szükséges, hogy középtűt a parfümös hölgyközönség hódítva és hódítandva, libácskás fejbiccentéssel, esetleg kacér mosolygással elvonuljon.

Ifjabb Sóti Pál elég hűvösen köszönt a többi ifjú úrnak, de azért közérjük állt. Hadd egye a fene őket, hogy ím, egyikőjük sem, még a patikárussegéd sem mérheti magát hozzá előkelőség dolgában. És jöttek a hölgyek. Sóti Pál ismerte valamennyit (hiszen Bács-Udvardon bemutatkozás nélkül mindenki ösmer mindenkit), és könyökét magasra emelve gigerlisen köszönt nekik. (Ezt a mozdulatot a patikussegédtől leste el.) A hölgyek mosolyogva köszöntek vissza. Legnyájásabban köztük egy vékony, szőke: csittvári Csitáry Olga.

Olga alig tett pár lépést, Pál már nyomába ért és megszólította:

– Megengedi, nagysád, hogy elkísérjem?

– Oh, csak tessék! – felelte a kis hölgy, és talán nem hálátlanul.

Ám az a negyed perc, ami az Olgának való köszönéstől az utána-iramosodásig eltelt, érdemes a közelebbi fürkészésre, minthogy itt kezdődött Pál és Olga szorosabban vett ismeretsége. Olga nem nevezhető szépnek, talán csinosnak sem, legföljebb érdekesnek. De ez az utóbbi tulajdonság a legkisebb részben egyéni, mert csaknem kizárólag abban áll, hogy ő a főszolgabíró lánya. Azaz, ha érdekes – csakis ezért érdekes. Pált tehát nem ragadhatta meg a kis tizenöt éves hölgy szépsége, egész más indítékok készteheték gyors, elhatározó lépésre.

Átcikázott lelkén a jól öltözöttség fölemelő tudatából az a vágy, hogy ehhez a szalonruhához és pepita nadrághoz valóban csak az hiányzik, hogy megszerezze mellé a főszolgabíró lányának társaságát. Nagy volna a hatás, az irigység akkor is, ha ily urasan öltözve egymaga lejtene végig a főutcán, de minő hatást, minő irigyeltetést ér el akkor, ha ezt a hódító sétázást Olga oldalán végzi. Valóban ennyi és nem több, nem magasabb az indítéka az Olgához való közeledésnek,

s akik ezt kétségbe vonnák, vagy túlságosan alantasnak mondanák, azoknak azt felelem, hogy magam is számos nagy szerelemről, komoly tragédiáról, sőt házasságról tudok, melynek eredete nem több, nem különb, csak az, hogy vagy a nő, vagy a férfi hivalkodni és tetszelegni kívánt új ruhájában. Épp ezért meggyőződésem, hogy a szabóknak van oly tényező szerepük a szerelemben, mint Nyilas Ámornak vagy mint akárkifia költőknek...

Pál tehát ott lejtett az Olga bal oldalán. Lejtett, mert a legtöbb férfi, a nagyvárosi gavallérokat sem véve ki, nem tud nyugodtan járni a nő mellett. Valami ösztönös ágaskodás ez; a kakas is így lépked, ha tyúk mellé kerül; mondhatnám: táncmesterszerűen. Sétabotját a bal kezébe vette, és izgatottan hadonászott vele. Közben bókokat tartott szükségesnek mondani, amiket a kis hölgy külső szégyenlőséggel, de belső megleléssel fogadott. A főutca közepén van a főszolgabíróék házuk. Hamar odaértek. Csitáry Pongrácz főszolgabíró szétvetett lábakkal kint állt az ajtóban, és pipázgatott. Pál – noha megmondtuk, Bács-Udvardon mindenki ismeri egymást – előkelőnek vélte a bemutatkozást:

– Ifjabb Sóti Pál joghallgató.

Ez ugyan egyelőre még nem volt igaz, hiszen csak szeptemberben iratkozhatik be a jogra, de a főszolgabíró szívesen honorálta ezt a jámbor anakronizmust, és kezét nyújtotta:

– Szervusz. Gratulálok!

Majd hozzátette:

– Hát, öcsém, ami a bemutatkozást illeti, az fölösleges volt. Hiszen régen ismerem én magát. Hát mi újság? Mit csinál a kedves atyja? Jó emberem az öreg Sóti, nagyon jó emberem. Iszik, öcsém, egy pohár pálinkát? Kerüljön beljebb.

A patikussegéd láthatta, hogy a főszolgabíró betessékelté úri portájára Sóti Pált. Ez a vasárnap reggel tehát a mi ifjú emberünknek nem álmódott sikereket hozott, és mire egy óra múltán hazament, otthon már tudott az anyja mindent. Id. Sóti urammal pedig ettől fogva alig lehetett szóba állani. Duruzsolhatott a kaján Czérna Szilveszter, amint akart; szóltá-szapulhatta a katolikus körben a Sóti családot kedve szerint, azért augusztus huszadikán, Szent Istvánkor este kétségkívül a Sóti család lett a legirigyeltőbb Bács-Udvardon.

•

Ez ünnep estvéjén ugyanis a nagyvendéglő dísztermében jótékony célú hangverseny volt. A szereplők közül nem hiányozhatott ifjabb Sóti Pál sem, aki a *Szép Ilonkából* írt melodramát szavalta, zongorán pedig csittvári Csitáry Olga kísérte.

Pukkadtak a bács-udvardiak!

A *Bácsország* című megyei hetilap persze tudósítást hozott az estélyről, és bár sohasem bizonyult fukarnak a dicséreték osztogatásában, ebben a számában mégis feltűnt annak a cikknek áradozó hangja, melyben a *Szép Ilonka* című melodráma előadását különös részletességgel ismertette megemlítvén, hogy ifjabb Sóti Pál úr büszkesége lehetne hazánk legelső színpadjainak; érzelmes és nagyhatású szavatatát pedig csittvári Csitáry Olga úrhölgy kísérte zongorán oly bámulatós precizitással, virtuozitással és művészettel, amely zenei zsenialitásról adott bizonyosságot.

Lehet, hogy a *Bácsország* elvetette a sulykot – a patikussegéd szerint a tudósítást a szolgabírószági írnok küldte be –, de bizonyos, hogy ha a siker nem volt nagyobb, mint amekkora tényleg lehetett, hát ez sem volt minden fáradozás nélkül elérhető. Pálnak és Olgának két héten keresztül naponta kellett próbálniok. E próbák során Pál szépségeket fedezett fel Olgában, de Olgának is megtetszett a fiú. A szerelmi vallomás nem maradt el, és a hangversenyt követő táncmulatságon a második négyest – természetesen – együtt táncolták.

Olga csak hajnalban került ágyba. Az izgalomtól nem bír mindjárt elaludni... Hallotta, amint a másik szobában a szülei róla tárgyaltak abban a hiszemben, hogy már alszik.

Csitáryné meg is volt elégedve, nem is; örült is, nem is; főképpen a feje fájt amiatt, mert egész éjjel fűzőben volt, és illetén fejfájós hangulatában nem állhatta meg, hogy ne békétlenkedjék:

– De hát mit akarsz ezzel a kamasszal? – fordult a férjéhez – Csak nem gondolod, hogy ez a parasztfiú ínyemre van... Remélem, most már ritkábban látatlankodik nálunk.

Olga megdöbbenve hallgatta anyjának gögös beszédét. Tudta, hogy anyja roppant kényes nő.

Csitáry enyhíteni próbált az ingerültnek ígérkező jeleneten:

– Ugyan! Hiszen egy hét múlva már Pestre költözik.

– Éppen ideje! Az egész város rajtunk mulat. Azt hittem, megpukkadok, amikor éjfél után hozzám lejtett a tisztartóné, és az ő édeskés, sipító hangján megjegyezte lányomra meg arra a kamaszra mutatván: Szép pár... Csak nem gondolja az a vén skatulya?

Csitáryn, aki ivott is valamennyit az éjszaka, erőt vett az őszinteség rohama:

– De csak hadd gondolja... Az a vén skatulya egészen jól gondolja. A fiú hét-nyolc év alatt emberré válik, és csak hadd vegye feleségül a lányomat.

– Félrebeszélisz?

– Nem, Flóra. Egy csöppet sem... De ha arra gondolok, hogy amit eszünk, amit iszunk, amibe öltözünk, mind hitelbe van... És ha azt kérdem magamtól: meddig mehet ez így? Akkor! ... Mondd csak, Flóra! Gondtál te már a leányunk jövőjére? Gondtál már arra, hogy hogyan is adjuk férjhez? A mai világban nincsenek szerelmes lovagok, és ha véletlenül mégis akad egy...

– Nagyon kenetteljes vagy, barátom. Már megint felöntöttél a garatra.

– Nem, Flóra. A gyerek jövőjéről sohasem beszéltünk. Itt az ideje, hogy...

– Úgy gondolod? Hát tudd meg, hogy ha ennek a kamasznak milliói volnának, akkor sem adnám hozzá a leányomat. Mit gondolsz? Egy paraszthoz...

– Ez nem igaz, Sóti nem paraszt. Sóti nemes ember.

– Mióta? Ma még nem olvastam újságot. Talán ma nemesítettek őket?

– Sótiék régi nemesek.

Aztán elhallgatott a vitatkozó házaspár. De Olga megjegyezte magában, hogy ha esetleg komoly fordulathoz jutna a köztük levő dolog, amit szerelemnek is lehet nevezni, atyjában erős szövetségésre talál.

•

Sótiéknál ezenközben egyre színezték a jövőt. Amíg az öreg Kamocsay él, hát addig szó sem lehet más követről. Szereti a nép. Vagy tán nem is szereti, csak rászokott. De Kamocsay nagyon öreg, és tíz esztendőn belül okvetlenül elpatkol. Hogy akkor ki lesz a kerület országgyűlési képviselője – ez Sótiéknál – nem tartozott a kétséges jóslatok sorába. És hogy ama bizonyos bakafántos paraszt, Czérna Szilveszter nagyon firtatta a katolikus körben, hogy idősb Sóti Pálból ezután nem lesz községi képviselő, hát az öreg Sóti nem állhatta meg, hogy rá ne üzenjen:

– Tiszteltetem szépen Czérna uramat, hogy csakugyan nem tudom, megmaradok-e vele egy kompániában; afelől azonban biztosítom, hogy a fiamnak még előre fog köszönni, nagyságos úrnak fogja szólítani, mert oly igazán, mint hogy egy az Isten az égben, Bács-Udvardon Sótinak fogják hívni a követet nem is nagyon sokára.

Ez a gögös üzenet egy kissé elhamarkodottnak bizonyult, mert ezentúl még inkább volt mivel bosszantani a színes reményeket szövögető Sótit. Sőt a plébános úr, aki pediglen áldott jó lélek, meg is állította egyszer az utcán a reménységekben egyre gazdagabb, de földi javakban folyton inkább szűkölködni kezdő kékfestőt:

– Dicsértessék a Jézus, Sóti uram! Mondanék valamit. Csak azt akarom mondani, hogy ember tervez, Isten végez.

– Hogy érti ezt, főtisztelendő uram?

– Világos beszéd, amit mondok, és úgy kell érteni, ahogyan mondom: Ember tervez, Isten végez.

– Hát köszönöm a tanácsot, főtisztelendő uram – felelte mérgében pulykamód elvörösödve a kékfestő –, de már csak megleszek én eztán a főtisztelendő úr tanácsai nélkül is.

– Jó, hiszen nem is azért mondtam.

– Hát én sem.

A főszolgabírónak is a füléhez férközött, hogy Sóti uramat csak a „képviselő apjának” csúfolják. De mint okos ember akként gondolkodott, hogy a terv nem bolondság. Ha elveszi a lányát, idővel, a fiatalember, neki mint főszolgabírónak, valamennyire módjában áll a követválasztás kívánt sikerének útját egyeztetni...

Szeptember elsején a kékfestő száz forintot guberált ki – pedig jaj, de nehezeére esett neki – a fia kezéhez:

•

– Eridj, drága fiam, Pestre. Iratkozzál be, és maradj fönt. Tanuld ki az ügyvédséget. Nem vagyok éppen gazdag ember, de hetvenyolcvan pengőcskét minden elsején útnak indíthatok...

Ennek az állításnak persze csak az egyik fele igaz, hogy ti. az öreg Sóti nem éppen gazdag ember; a másik fele, hogy minden hónapban küldhet annyi pénzt, csak jámbor hengegés... Nos, de a pillanat ünnepelessége kizárt minden kételkedést; arról van szó, hogy a fiú, a család szemefénye, megy Pestre, jogásznak megy Pestre. És a fiú bizonykodott:

– Hát jól van, édesapám. A többit bízva rám.

Ifjabb Sóti Pál nagy reményekkel utazott föl Pestre... és, igen, egy szűzies csóknak illatos emlékével. A csókot Olga adta a kertben, a fa alatt. Este, amikor csillagok ragyogtak az égen, szentjánosbogarak a fűben.

A Pestre való utazás azonban nem történt minden kellemetlenség nélkül. Pál természetesen másodosztályú jegyet váltott. Ugyanazzal a vonattal utazott föl Pestre technikusként a regálebérlő fia, Mózsi. A regálebérlő gazdag ember, és mégis harmadik osztályon utaztatta a fiát. Kint a vasúti állomáson találkozott Berger, a regálebérlő id. Sóti Pállal. És együtt is gyalogoltak vissza a vonat elindulása után a községbe.

– Nem jó a fiúkat kényeztetni, Sóti úr – mondta Berger –, lám, az én fiam harmadikon utazik. Hadd tudja meg, mi az a nyomorúság. Mert, ha úgy fordulna valamikor – amit ugyan ne engedjen az isten –, hogy nyomorúságba jutna, nem fog nehezebbre esni a nélkülözés. Senki sem láthatja a jövőt... Én bizony nem kényeztetem a fiamat. Harminc pengőt küldök neki havonta.

– Abból nem bírja magát fenntartani.

– Az ő dolga! Keressen valami foglalkozást... Mikor én tizenhat éves koromban árván, minden segítség nélkül kerültem a fővárosba, egy-egy hónapi életem pénzben nem ért többet öt forintnál. Mégis az lettem, aki vagyok.

Hogy pedig idősb Sóti Pál minden erőteljesebb visszautasítás nélkül lenyelte ezeket az erkölcsi pilulákat, annak az a magyarázata, hogy a száz forintot, amit fiának adott, váltóra vette föl, és hogy a váltót Bergerrel íratta alá. Valóban nincs kellemetlenebb lény, mint

•

a váltókezes, kivált, ha szívességéért jó tanácsok és oktatások adása színében szedi a keserves kamatokat...

Öreg Sóti Pál röstellkedett bizony, hogy tegnap ilyenkor könyörögve kérte a regálebérlőt, és hogy csakis azzal puhította meg a szívét, hogy a pénz a fiának kell, akit egyetemre küld. És íme, a fiú második osztályra váltott jegyet. A lelke mélyén ki-kitörni készült egy erélyes válasz, hogy hohó, Berger uram, a pénzt nem ajándékba és nem is a maga zsebéből, hanem a takarékpénztártól kaptam, amelynek busás kamatokkal visszafizetem; ami pedig a hengegést illeti, hát hiszen a fiamnak van mivel hengegnie; de különben is az az igazi hengegés, amikor valaki, akiről mindenki tudja, hogy áll vagy ötvenezer forintig, csak azért is harmadosztályon utaztatja a fiát...

Igen, az öreg Sóti érezte, hogy így kellene szólania, de még idejekorán eszébe jutott, hogy azt a váltót prolongálni is kell majd; sőt megeshetik az is, hogy a kölcsöntőke emelésére lesz majdan a nem túlságosan távoli jövőben szükség.

Nyelte, nyeldeste hát alázattal a pilulák tömegét. Oda sem figyelt később Berger okoskodásaira; a jövőt látta; a jövőben két képet: a fia esküvőjét, amint a templomból jön Csittváry Olgával, és a fia képviselővé való választását, amint a piactéren összegyűlt, lelkesedő népek így szónokol:

– Tisztelt választóim, kedves polgártársaim! Köszönöm, hogy megválasztottatok...

Ezenközben pedig a vonat zakatolva robogott Budapest felé. Egy harmadik osztályú kocsi Mózsisal, a regálebérlő szeplős és nagy fülű fiával... Egy másodosztályú kupé egyik fülkéjében pedig ifjabb Sóti Pál feszelt: sárga cipőben, pepita nadrágban, fekete szalonkabátban.

Meglátjuk, hányadik osztályon jönnek haza!

Sótiéknál egész este arról beszéltek, hogy reggelre a fiú már Budapestre ér. Sótiné üresnek találta a házat, hej, pedig – nini, ezt el is felejtettük megmondani! – maradt még otthon gyerek elegendő. Két nagyocskány lány és két iskolás kisfiú. Négyen tehát. Ám ha a bátyjukat megsegíti az isten, tiszta egyenes és biztos jövődóbeli sorsuk. Ha nem? De hát ki gondol a legrosszabbra olyankor, amidőn remélni köteleesség. A remény az embernek rendszerint csak joga;

meg kell becsülni az oly kivételes pillanatok, amikor egyszersmind kötelessége is.

Olga? Nos hát Olga úgy érezte, hogy igazán szerelmes... Fájt neki, hogy Pált nem kísérhette ki a vasúti állomásra, de hát az ilyesmit tiltják a társasági szabályok. Ha majd a menyasszonya lesz, a valóságos, elismert menyasszonya, ki fogja kísérni a vonatra mindig, és csókkal fog búcsúzni tőle, nyilvános csókkal, hogy mindenki lássa és tisztelje szívbeli frigyüket.

Pál egy kissé kellemetlen érzéssel köszöntötte első ízben a fővárost. Az érzés kellemetlen volt azért, mert Budapest – nem köszönt vissza. Legyünk igazságosak, és mondjuk meg, hogy Pál legkevésbé sem számított arra, hogy a főpolgármester személyesen kifárad fogadására a Keleti pályaudvar peronjára; nem, ilyesmit igazán nem igényelt, sőt nem is tudott volna személyeket megnevezni, mint akikre, s ha nem is hódolatteljes, de legalább a szívélyes üdvözlés elmulasztása miatt neheztel; de azt a határozott és minden tévedést kizáró észleletét, hogy őt itten kutyába sem veszik, nem bírta kiverni a fejéből.

Bár a takarékoságot szívére kötötték, kivált az a jó édesanyja, úgy vélte, hogy egy ezüst forint nem pénz (se ide, se oda, ezzel már nem lesz gazdagabb, sem szegényebb) azért, hogy csak azért is magához méltóan vonuljon be a fővárosba, kétlovas bérkocsiba ült; szerencséjére nem vette észre, hogy a fiákeres jót mosolyog gyanúsan falusias kézításkáján. Ha ezt a mosolyt észreveszi, talán sírva is fakad. Egy Rákóczi úti – akkor még Kerepesi úti – közepes szállodába, jó vidékieknek valóba fuvarozta a kocsis utasát, aki ugyancsak álmélkodott, hogy két forintot kell fizetnie, és nem egyet.

– Jó olcsó udvari szobát, tekintetes úr? – kérdezte a portás.

– Nem! Adjon csak egy nekem valót, tisztességeset...

Meg kell mutatni ennek a kófic Budapestnek, hogy sóti Sóti Pállal van dolga. Így ment ez két-három napon keresztül. Másnap az egyetemen beiratkozott (ott is leadott vagy negyven forintot) és így, tán negyednapra, meghökkenve vette észre, hogy a százforintos bankó, amelyet örökké tartónak, elfogyhatatlannak képzelt, ijesztőleg leapadt. Alig van belőle tizenkét forint...

Tehát levelet írni haza!

●

Meg is írta. El is küldte. Hogy hát, édesapám, tévedésből nemcsak a félévi, de az egész évi tandíjat kifizettem, nincs pénzem, küldj hát táviratilag a szállodai címemre ötven forintot, mert különben nem bírok szobát bérelni és nem bírok miből enni...

A pénz meg is jött gyorsan, pontosan. Hogy milyen úton-módon kerülközött elő, jobb arról nem beszélni. De Sóti Pál nem szívesen gondolkozott ezen, mert már volt kávéházi társasága, ahol előadta, hogy atyja dúsgazdag földbirtokos, ő maga pedig a bács-udvardi főszolgabíró leányának a vőlegénye. Aznap, amikor a táviratilag küldött pénzt kézhez vette, adott is kölcsön – becsületszóra – holnapig tíz forintot egy negyedéves jogásznak, akinek a nevét ugyan nem tudta. De mindegy. A pénzt igazi úri egykedvűséggel adta kölcsön, és jólesett neki, hogy teheti.

Pedig nem tehetette. De olyan órákban, amikor némi készpénzzel rendelkezett, szentül hitte, úgy érezte, hogy teheti. Az őszinte igazság okából pedig mondjuk meg azt is, hogy a kávéházi társaság ifjú tagjai közt ő volt az, aki legjobban elhitte az apja földbirtokosságáról koholt, de senkinek ártani nem kívánó, inkább költői és idegéletbeli, semmint aljas hazugságbeli mesét.

Mindennap küldött egy képes levelezőlapot Olgának. Amikor a címzést leírta: „Nagyságos csittvári Csitáry Olga úrhölgynek, Bács-Udvard” – minden egyes betű külön szenzációval izgatta a lelkét.

Anyjának is írt hosszú levelet. Írta, hogy tanul, nagyon sokat tanul. És hogy a pincérek „nagyságos úrnak” hívják. Hát ez az utóbbi tényleg megfelel a valóságnak. Ami azonban a tanulást illeti, nem igaz abból egy kukk sem. De mindegy. Sótiné asszonyom büszkélkedve jár házról házra, hogy a fiát máris nagyságos úrnak hívják Budapesten. Mert hejh! Budapest más város, Budapest igazi világváros, ahol az emberek eleve meglátják, kiben mi lakozik. Ott bezzeg megbecsülik az ő fiát.

Sótinét, de Sóti uramat is annyira meghatotta ez a közlés, hogy annak lényegét, hogy ti. a fiú kávéházban lebzsel – mert hol találkozhatnék egyebütt pincérekkel –, nem vették észre. Vagy ha igen, hát hallgatólag helyeselték:

– Jól teszi a lelkem. Hadd szórakozzék! Úgyis eleget fárad.

Igen, Pál tényleg sokat fáradozott, elannyira, hogy amikor hajnal-tájt hazatért a hónapos szobába, és fáradtan dőlt hanyatt az ágyon,

•

szemére nem könnyen szállt le az álom; helyett furcsa látomásai voltak. Pillantása a szoba mennyezetére mágneseződött; a mennyezet zöld mezőjében piros meg fehér golyók kergetődtek...

Igen, mert estétől hajnalig egyhuzamban biliárdozott a szegény. Még csak a ziccereknél tartott, de máris feldúlta az idegeit a dákóval való szüntelen ügyeskedés...

Bár unta ezt a látományt, elűzni nem akarta. Pillantását szándékosan nem vette le a mennyezeten guruló elefántcsont gömbökről, mert attól tartott, hogy különben egyéb gondolatai támadnak. Egyéb gondolatai!

Végre elaludt. Álmban is biliárdozott. Délben ébredt. Déli egy órakerék kávéját ebédelt sok kiflivel a kávéházban, és megint biliárdozott. Mindig biliárdozott...

Elmúlt vagy két esztendő, talán harmadfél is anélkül, hogy ifjabb Sóti Pál a jogi tudományokban gyarapodott volna. Szülei azonban még reméltek, még hittek, mert hiszen az indexet aláírták a tanárok. Szívesen elhitték, hogy ezek az aláírások – melyek voltaképp csupán a leckelátogatás állítólagos és könnyelmű igazolásai – vizsgákat is jelentenek; hogyne hitték volna, amikor a jó öreg Sóti több ízben küldött már vizsgadíjat. Hej, bizony sokba került az az ügyvédi! És a szegény embernek nincs szerencséje sem: mindent meg kell fizetnie. A gazdag Berger, lám, nem küldi már a harminc forintokat sem a Mózsi fiának. Mert a nagy fül tulajdonosa ösztöndíjra tett szert.

Pál, noha alapjában jószívű fiú volt, irgalmatlanul a pokolba kívánta Mózsit, valahányszor tudta, hogy pár napra hazamegy Bács-Udvardra. Attól félt, hogy leleplezi. Pedig Mózsitól nem kellett félnie. Mert ha kérdezték is tőle, hogy tanul-e hát Sóti Pál, a Mózsi igenlőleg felelt. Ámbár tudta, hogy nem tanul.

A harmadfél esztendő eredményei közé mindössze az tartozott, hogy Pál elsajátította a budapesti kávéházak csirkefogó-filozófiáját és zsargonját: hogy volt már cilindere, és hogy ismerte az écharpe nyakkendő azon előnyét, mely által az ingszennyesedés titkolható; gyakorlatra tett szert a koplalásban, a pumpolásban, a kávéházi

•

adósságok gyártásában és azok megfizetésének halasztásában. Már ősjogászként viselkedett, és a vidékről felkerült gólyákkal atyai leereszkedéssel tudott bánni. Ha a gólya kinyitotta a száját, és az érettségi vizsga furfangjait akarta elmesélni, Sóti Pál ledörögte:

– Őcsém, ezek a históriák nagyon pepiták. Óvodai élményeit inkább írja meg napló alakjában, és ha megírta, égesse el.

Ismerte a kifőzőhelyeket, ahol huszonöt krajcáron ebédet lehet kapni tetszés szerinti mennyiségű kenyérrel. Ismerte továbbá a zálogházakat, a hordárokat, az éjjeli mulatóhelyeket, ahol a gólyák pénzen dőzsöl a praktikus ősjogász. Tudott harmincas sorozatokat csinálni a karambolasztalon, tudott alsózni, huszonegyezni, makaózni. És tudott „adós maradni”.

Hát Olga?

Szerelmesebb volt belé, mint valaha. Írtak egymásnak a gyöngédségtől és szenvedélytől ékes leveleket... Ebben Sóti Pál nagy tudott lenni. Ha nekidurálta magát egy-egy szerelmes levélnek, este nyolctól éjfélig írta a kávéházi asztalon...

...Örökké azonban ez a henye élet nem maradhatott bosszulatlanul. Pál megundorodott önmagától. Fájt neki, hogy jó apját becsapja, zsarolja; fájt neki, hogy Olgát áltatja, és leköti a maga részére abban a tudatban, hogy sohasem veheti feleségül... Két krajcár nem sok: de annyit sem tudna keresni.

Elhatározta, hogy fejbe lövi magát. Igen, ez a legjobb. Az „utolsó levélben” amerikai párbajt fog említeni, nehogy azok, akiket szeret, és akik szeretik, megtudják az igaz, a szomorú valót. Nem magát akarta kímélni ezzel a hazugsággal, hanem a szüleit, testvéreit meg Olgát...

Már készült a halálra... És egy estén otthon is maradt a barátság-talan hónapos szobában, hogy megvizsgálja újra a lelkiismeretét, és hogy kihozza lelkéből azt a kérlelhetetlen igazságot, hogy tényleg csakis akkor cselekedhetik legbölcsebben, ha véget vet züllött életének. Ezt az igazságot, bár körülbelül tisztában volt vele, újból és végérvényesen le akarta vezetni az újra mérlegelendő körülményekből. Magában ült tehát egy szál gyertya siralomházi világítása mellett, amidőn – este kilenc óra tájban – expresszlevelet kapott. A borítékra pillantva fölismerte rögtön az atyja írását.

Megdöbönt. Egész bizonyosan tudta, hogy a levél tartalma súlyos, fájdalmas – talán borzasztó lehet.

Mint adós a hitelező levelét: ő is felbontatlanul hagyta. Felindultan lökte az éjjeli szekrény fiókjába. Nem. Nem akarja elolvasni.

Ím, az az ember, aki le akart számolni az étellel, nem mer felbontani egy levelet.

Elrohant hazulról a kávéházba. Hiába, csak a kávéház zsongító légköre bírja őt annyira, amennyire megnyugtatni. Most azonban ez nem sikerült. Barátai történetesen nem voltak már a kávéházban... Valahová elmentek. Egy másik kávéházba, biztosan. Hova is mehetnének?

Egymásután hozatta a sörösüvegeket, ám bár a főpincér sanda szemmel nézte, és egyre szűkebb körökben mozgott körülötte, mint a héja, ha a levegőből le akar csapni az áldozatára. De ezzel most mit sem törődött.

Irtóztató hazugságok merültek föl emlékezetében úgy, hogy itt, a zenétől hangos, villanyfénytől fényes kávéházban, bár magában ült az asztalnál, és bár önmagával társalgott, minden egyes hazugság átgondolására elpirult. Kínjában a körmeit harapdálta, majd a gyufatartót nyúzta, és a gyufaszálakat tördöste...

Eszébe jutottak otthon való látogatásai. Húsvétkor. Karácsonykor. Meg a nagy vakációk.

Mennyit hazudott! Micsoda tojástáncot járt a saját hazugságainak aknáí között... Úgy látszik, eddig sikerrel. Vagy talán nem? Talán tudták, hogy hazudik: csak gyöngédségből nem vágta szemébe a tudott igazságot? Ha legalább Mózsí vetődne a kávéházba... Most kiérezhetné, hogy mi az emberek véleménye otthon?

Reggel három órakor a főpincér bement a szeparéba, hogy egy kártyás társaság költségeit beszedje. Pál ezt az alkalmat fölhasználta, és meglépett.

– Pfuj! – mondta hangosan, kint az utcán. – Pfuj! Utolsó gazember vagyok...

Majd sajnálni kezdte magát, és megeredtek a könnyei.

– Istenem! – sóhajtotta.

Egy templom előtt vitt el az útja. Letérdelt a lépcsőre. Sírt és könnyögött:

•

– Istenem, Istenem, adj erőt, hogy meghalhassak!

Pál egy csöppet sem volt vallásos. Azonkívül, hogy Bács-Udvardon eljárt a nagymisékre, egyáltalán nem törődött a templomokkal. Nagyon meg lehetett hatva a saját sorsa szomorúságától, hogy ím, ennyire ellágyult... De különben is megivott vagy tíz üveg sört.

Becsöngetvén a józsefvárosi bérházba, ahol lakott, utolsó koronáját gavallérosan odaadta a házmesternek, és körülbelül ezeket gondolta magában: „Holnap reggel megtudja, hogy agyonlöttem magam. Hadd emlegesse, hogy kapunyitáskor látott utoljára, és gavalléros kapupénzt adtam neki... Majd mondani fogja: „Ó, szegény Sóti úr... Kár érte, kár érte!”

Csak úgy ruhástul feküdt az ágyra. Az este kapott levelet elővette. A borítékját nézegette, és míg azon habozott, felbontsa-e, vagy ne; hogy reggel lője-e fejbe magát, vagy mindjárt; egészen elfelejtette, hogy nincs is revolvere; közben pedig elaludt.

Fölébredve bizonyos örömmel állapította meg, hogy nem álmodott semmit. „Márpedig, ugye – bátorította magát –, ha valami nagy baj történt volna, megálmodtam volna. Ej, nosza, hadd bontom fel előbb ezt a levelet. Biztosan csak dohog az öreg. Takarékoságra int. Vagy ilyesmi. De hát miért küldte expressz? Ahán, alkalmasint valami megbízás. Talán a festékgyárba kell mennem, hogy a gyárost megnyugtassam, atyám most nem fizethet ugyan, de egy hónapon belül okvetlenül rendezzi a számlát. No lám! Hogy ez nem jutott eszembe! Pedig már sokszor előfordult. Nohát, bontsuk fel ezt a levelet!

Remegett a keze, amíg a levelet olvasta. Azután elhajította, és izgatottan nyargalt le-föl.

A levél meglehetősen kenetteljes stílusban, ami illik egy kékfestőhöz, megrendítő tragédiáról számolt be. Csitáry főszolgabíró hivatalos pénzeket sikkasztott, váltókat hamisított. Látta, hogy a kelepceből nem menekül... és látta, hogy felesége és lánya szegyennek, nyomorúságnak, éhenhalásnak vannak kitéve. Éjszaka, miközben neje és lánya még semmit sem sejtethetve aludtak, revolveréből előbb a feleségére, aztán a lányára, végül önmagára lőtt. Az asszony meg a főszolgabíró nyomban meghaltak. Olga nem sebesült meg. Éjnek idején egy szál ingben sikoltozva futott ki az utcára... A temetés pénteken reggel lesz. Olga Sótiéknál van most. Ott vigasztalják.

•

– Nincs pénzem annyi, hogy útiköltséget küldhessek, fiam – írta az öreg Sóti – mégis szeretném, ha a gyorsvonattal hazajönnél, és vigasztalnád szegény menyasszonyodat. Remélem, miszerint (igen, így írta: miszerint; ez a közigazgatási szereplésből ragadt reá) a főszolgabíró szerencsétlensége miatt nem kárhoztatandod eme boldogtalan leányzót, és a történetek után a „diffamálás” dacára pláne feleségül veszed. Tehát várunk! Gyere azonnal! Téged csókolva vagyok: szerető atyád, idősb sóti Sóti Pál.

Mit tehetett okosabbat? A kávéházba rohant újfent. Ott a hírlapokból meggyőződött, hogy amit a levél tartalmaz, nem ijesztgetés, nem álom, hanem irgalmatlan valóság.

Gyuri, a főpincér, kit már sokszor megbliccelt, és akinek épp elegendő kapucíner meg cigaretta árával tartozik, egy kalandos mese meghallgatása után, mely csak hemzsegett a lélektani valószínűtlenségektől – és Gyuri élvezte ezt a hazudozást, a főpincérek ugyanis született lélekbúvárok – kölcsön adott Pálnak öt forintot becsületszóra, másnapig.

– Becsületemre – mondta Pál – megadom holnap délben. Legkésőbb este.

És amikor ezt mondta, jól tudta, hogy holnap nem lesz Budapesten...

Gyuri is sejtett ilyesmit. Talán épp azért adta az öt forintot, hogy ezen az áron mindörökre megszabaduljon ettől a vendégtől, akit – sajnos – épp úgy bele kellett számolnia a „rezsibe”, mint a déli meg az esti lapokat.

Gyuri nem csalódott. Többé ez életben nem látta sóti Sóti Pál nagyságos urat. Az előkelő ismeretséget valami hetven forintja bánta.

Sóti Pál, mármint az ifjabb, a jogász, az egyetemi polgár, éppúgy érkezett haza ezen az esős tavaszi délelőttön, mint ahogyan valamikor, nem is oly régen, harmadfélve útnak indult a világ meghódítása céljából. Éppúgy érkezett meg a bács-udvardi állomásra: második osztályon és fekete szalonruhában; sőt talán ugyanabban a vasúti kupében. De a dolog nem történt minden furfang híján. Az utolsó előtti állomásig,

●

Gyopárosig harmadik osztályon tette meg az utat pipázó parasztok közt; Gyopároson azonban másodosztályú jegyet váltott Udvardig. Így az útja csak két hatossal lett drágább, és a látszat meg volt mentve. Hanem a fekete ruhával ugyanezt a furfangot nem lehetett megcsinálni. A fekete ruháról letündökölt a nyomorúság fénye; úgy verte vissza a sugarakat, mint a velencei tükör; úgy fénylett, hogy talán sötétben világított is... Cilinder, mert egyéb kalapja nincs. Csúfolni fogják majd a földiek... Hát csak hadd csúfolják... Mit törődik ő a parasztokkal?

Az apja várt reá egy esernyő alatt.

– Isten hozott, fiam. Csakhogy megjöttél. Vigasztald meg azt a szerencsétlen leányzót... És vigasztalj meg minket is, mert nekünk is elég okunk van a szomorúságra.

A fiú nem mert atyja szemébe tekinteni. Félt, hogy elsírja magát. Valami igazságtalanságot érzett, hogy íme, ezek itt vigasztalást várnak tőle, vigasztalást attól, aki maga van legjobban ráutalva ilyesmire. Ha ugyan rajta a vigasztalás egyáltalán segít! A következő pillanatban meg irtóztató gazembernek ítélte magát, és szeretett volna atyja előtt térdre hullani:

– Ne, ne várjatok tőlem vigasztalást, én vagyok a nyomorúság maga. Ne várjatok tőlem reményt, én vagyok maga a kétségbeesés. Ne nézzetek úgy reám, mint boldogságtokra, mint büszkeségtekre, mert én csaló vagyok, csaló, csaló! Én megcsaltalak benneteket!

De nem, ezt nem teheti. Hátha... Hátha még lehet a dolgokon lendíteni? Egész éjjel való utaztában töprengett ezen. Tegnap még öngyilkos akart lenni. De most már nincs joga. Élnie kell valakiért, akinek most már ő az egyedüli támasza... A kétségbeesés itt már gaztett. Talpra kell állnia, az bizonyos, de... Hogyan?

A főszolgabírókat meg a feleségét eltemették. Meg is siratta őket mindenki... A temetésen Olga nem volt ott. A kékfestőék nem engedték. Eltitkolták előtte a temetés idejét. Olga homályos szobában sírdogált, amíg szüleit kikísérték a temetőbe. Pál ott volt mellette. Örvendett, hogy ezen az ürügyön nem kell a gyászszertartást végignéznie. Örvendett, hogy a bács-udvardi intelligencia elé nem kell kiállania kopott fekete ruhájában – de különben is irtózott a temetéstől.

Valljuk meg, hogy voltak e gyászban örömei. Előbb is: jó okot talált arra, hogy kibúvjék az öngyilkosság kényszerítő parancsa elől; és ör-

•

vendett... igen... örvendett, hogy Csitáry Pál nem él. Mindig rettegett, hogy egyszer előtte terem ez a talpig gavallér férfiú, és ráordít:

– Bitang! Mit áltatod a leányomat?

Oh, mennyire rettegett a leszámolástól.

Csitáry, hacsak alkalom adódott, sohasem mulasztotta el megkérdezni tőle, hogy miképpen áll a tanulmányaival meg a vizsgával... És nemsokára kiderült volna, hogy nem csinált semmit, csak hazudott, hazudott, hogy lóvá tett egy csomó embert, akik bíztak hozzája, akik tűzbe merték volna tenni érte a kezüket... Borzalmas jelene- teket képzelt a jövőben... Borzalmasakat és kegyetleneket; köztük, igen, azt is, amint a főszolgabíró őt kirúgja a házából, vagy – szent isten! – felpofozza az utcán...

Most íme, kiviszik a holttestet a temetőbe. Ettől az embertől hát nincs mit tartania. És elgondolta, hogy talán szegény Csitáry viszont tőle félt... Talán attól rettegett, hogy ha kiderülnek sikkasztásai és hamisításai, ifjabb Sóti Pál elfordítja felőle az arcát, és nem fog vele többé kezét! Megborzadt ettől a föltevéstől – ami talán nem valószínűtlen –, és kétszeresen érezte nyomorúságát, százszorozva hitványságát. Talán Csitáry nem is lett volna öngyilkos, nem végezte volna ki a feleségét, ha ifjabb Sóti Páltól nem rettegett volna... Nem emelte volna fegyverét leányára sem, ha attól nem félt volna, ha bizonyosra nem vette volna, hogy egy sóti Sóti Pál semmi körülmények közt sem házasodik bele egy sikkasztó családjába...

Ifjabb sóti Sóti Pál, aki becsapta a pincért, aki galádul kicsalt tőle tegnap is öt forintot... Bács-Udvard leendő képviselője... És aki, mint a szélhámos, becsapta az egész községet, mert második osztályú kupéból szállt ki, holott harmadik osztályon jött. Nem, ifjabb sóti Sóti Pál nem veheti nőül a váltóhamisító és sikkasztó ember leányát.

És mégis, úgy látszik, nem a főszolgabíró volt a gazember. Sóti Pál, amikor a főpincértől kicsalta az öt forintot, tudta, hogy nem fizeti, mert nem is fizetheti neki vissza soha, soha, de a főszolgabíró azt hitte, abban a hiszemben sikkasztott és hamisított, hogy majd visszatéríti, és nem okoz kárt senkinek. Csak tévedett, de nem vétkezett. De a tévedéséért meg tudott halni! Gavallér volt... és ez a gavallér meghalt, főleg azért, hogy a leánya vőlegénye tiszteletben tartsa emlékét...

•

Olgát a Sóti család vette pártfogásába. Hát hova is lehetett volna az árva ezeken a szörnyű napokon?

Az öreg Sóti úgy írta meg levelében fiának a tragédiát, hogy a főszolgabíró egész váratlanul hajtotta végre tragikus elhatározását, hogy a felesége meg a lánya mélyen aludtak, amikor rájuk sütötte a revolvért. Előbb a feleségére, aztán a lányára lőtt, végül önmagára. Ő meg a felesége menten meghaltak. Olgában semmi kárt sem tett a golyó, a feje mellett sivített el, és a falba fúródott. Olga a rémülettől kergetve egy ingben futott ki az utcára segítségért kiáltani, és így került Sótiék pártfogásába.

Pedig a tény az, hogy Olga előbb átélte a nagy leszámolás izgalmas és tébolyító perceit. Atyja nem álmukban lepte meg őket. Heves jelenetből csattant ki a tragédia. Atyja és anyja számoltak le egymással, és Olga előtt az élet titkainak könyve kinyílt: olvashatott benne iszonyodó szemmel. Az anyja volt oka mindennek szertelen nagyravágyásával, költekezésével. És volt ideje még azon tűnődni: mi lehet hát az, a szerelmen túl – mert ez az ismeretlen valami nem a szerelem, hanem más, ami túl van rajta –, ami a legderekből férfit is romlásba kergeti? Miért követeli meg az élet a legderekből férfiktól, hogy tönkretegyék a becsületüket is?

És aztán megvillant a revolver; gyors dördülések egymás után... Arra eszmélt, hogy idegen házban, idegen arcok tekintenek rá szomorúan és résztvevően...

Alig engedték, hogy visszatérjen szüleihez néhány percre. A szegények már dermedtek és szótlanok voltak...

Megérkezett ifjabb Sóti úr, aki vigasztalni próbálta, aki beszélt neki; szavakat, szavakat; és mások is csak szavakat hoztak, szavakat... Miért beszélnek annyit az emberek, amikor némaságra van kárhozattva az a kettő, akinek egyedül volna joga és oka szót emelni?

Olgát csak nagy nehezen lehetett a kettős ravatal mellől elhozni azzal a jámbor biztatással, hogy majd a temetésre visszamehet. Addig jobban teszi, ha pihen. Így aztán méltóbban bír uralkodni magán a nehéz búcsúvétel perceiben. Ebbe belenyugodott. És nem vette észre a jámbor és együgyű szándékot, hogy éppen a temetéstől akarják távol tartani. Ez Sóti Pálnak a szándéka volt. Szüleihez beszélve ezt külsőleg így okolta meg:

•

– Miért tennők ki Olgát a bámész nép kíváncsiságának? Ne engedjük, hogy élvezetet találjanak abban, hogy hogyan roskadozik, hogyan ájuldozik a két koporsó közt...

Belsőleg pedig így is okoskodott még:

– És nekem is ott kellene lenni, ha Olga ott van. Én pedig nem bírok elmenni a temetésre. Nincs hozzá erőm. Félek ettől a két halottól. Tehát Olgát távol kell tartani minden módon a temetéstől.

Így aztán sikerült is megegyezni abban, hogy Olga előtt a temetés időpontját eltitkolják, illetve hogy annak idejét a következő napra hazudják.

Sóti Pál, íme, látta, hogy a menyasszonya vele egyedül egy szobában van. Tőle pár lépésre. És nem tudott hozzá egy vigasztaló szót mondani. A leány keservesen zokogott, és ráemelte kék szemét a legényre:

– Oh jaj, mi lesz velem...

És Sóti Pál nem tudta kimondani, hogy ne féljen. Sóti Pál nem mert hazudni már.

Hallgatott és kibámult az ablakon, a sártengerben úszó, szürke utcára. Olga sejdítette, hol a baj. Könnyíteni akart a fiú lelkén:

– Most már csak magában bízom, meg az Istenben.

Sóti Pálnak erre így kellett volna felelni:

– Léha voltam eddig, tapasztalatlan, könnyelmű gyerek. De most jóváteszem a hibámat. Egyelőre nem tudom, mihez fogok, de bizonyos, hogy van két dolgos karom. Mások is megélnék a két karjuk után; ezt a csudát én is vállalom.

De Sóti Pál ezt nem mondta. Jól tudta, hogy neki nincs két dolgos karja. Lesütötte a szemét és hallgatott.

– Pál! Az én apám, akármit csinált, tisztességes ember volt... De ha bármit tett is volna, magának ahhoz semmi köze. Én, Csitáry Olga, ma is az vagyok, aki tegnapelőtt voltam. Reménylem, hogy maga is az, aki volt.

– Nem, Olga, ezt ne remélje.

– Mit beszél?

-
- Nem tudom, Olga. Én nagyon szerencsétlen vagyok...
- Hogy érti ezt?
- Ne kérdezzen most... Majd megtudja. És minél később tudja meg, annál jobb. Jó szívem van, ez igaz... De egyebem sincs.
- Nekem ez elég. És maga becsületes ember. Igaz-e? ... Feleljen! Miért hallgat?

Vádló csend állt be. Olga hosszasan fürkészte Pál arcát, és aztán megszólalt megint:

- Tudok mindent, Pál.
- A fiú összerezent.
- Jól van, Olga... de maga most nagyon izgatott, és ezt én értem... Van rá oka elég... Talán máskor...
- Nem. Most kell szót értenünk – folytatta a leány határozottan –, és kérem, hogy ne szégyenkezzék. Mindent tudok. Maga nem tanult semmit, és nincs egy vizsgálója sem.

– De. Olga... Kérem!

– Ne szomorítson el újabb hazugsággal. Maga most a legrosszabb helyzetben van, talán még rosszabban, mint én. Mert én magam vagyok... De ön, kedves Pál, nincs egyedül. Meddig él atyja ura? És mi lesz aztán a családdal? ... Hát nézzen rám. Én még tudok bízni magában. És ne sértődjék meg, nem azért akarom magát talpra állítani, hogy legyen, aki eltartson. Én tudok dolgozni. Mosni, varrni, főzni fogok, ha kell. Én lehetek szobalány, varrólány, gépírókisasszony. Nem a kenyéraggodalom tehát az, ami magához fűz, hanem a szerelem. Én a felesége akarok lenni. És ne legyen maga ügyvéd, ne legyen maga képviselő. Az nem szükséges. Azzá sohasem lehet. Sem módja, sem energiája hozzá. Én feleségül mennék egy utcaseprőhöz is, ha az utcaseprőt szeretném és becsülném. Ha maga is úgy akarja, szívesen leszek a felesége egy ügyvédi vagy egy községi írnoknak... Idővel jegyző is lehet magából... A jegyzői vizsga nem nehéz...

- Azt mondja, hogy szeret engem?
- Igen.
- És becsül?
- Miért ne? Egy leány, akinek az apja sikkasztott és váltót hamisított, sok mindent megért, megmagyaráz és méltányol.
- És ha az apja nem...

•

– Ha nem sikkasztott volna? Akkor is. Miért ne volna, vagy miért ne lehetne maga becsületes ember? Ki tiltja meg azt magának? És hát mit vétett maga? Ugyanazt, amit ezer más ifjú. Ilyenek vagyunk, amilyenek vagyunk, de a becsület az más dolog. Akadnak a léhák közt becsületesek, és rejtőznek a feddhetlenek közt gazemberek...

– Olga! Maga angyal. Maga nemes, maga jó lélek. Én nem érdemlem meg a kezét. Csak most ismertem meg igazán, és csak most látom, milyen gazember vagyok, és mennyire nem vagyok méltó ahhoz, hogy magára még csak gondolni is merészeljek.

– Ne beszéljen így!

– De mikor ez az igazság!

– Nincs igazság, Pál! Ha igazság volna, szegény jó szüleim még élhetnének. Arról kell beszélnie, hogy újrakezd mindent...

– Hogyan kezdjem?

– Nézze, Pál! Már egy hét előtt levelet akartam írni magának, hogy a községnél megüresedett egy írnyi állás. Ezt onnét tudom, mert az apám főszolgabíró volt... Meg akartam írni magának, hogy tegyen már le az álmokról, amiket nekem, de főleg önmagának hazudik, és jöjjön haza.

– Hogy én írnyi legyek Bács-Udvardon? Soha! Inkább meghalok...

– Nem fog meghalni. És írnyi lesz Bács-Udvardon. Maga fél a haláltól. Ha nem félne, már régen öngyilkos lett volna. Ezt jól tudom. Ezt könnyű kitalálnom. És ha én, a főszolgabíró leánya, Bács-Udvardon tudok maradni, csak azért is – érti, mi ez? –, csak azért is! Ha én, a sikkasztó leánya itt tudok maradni, és blúzokat fogok varrni a patikusleányok számára, vagy pedig beállok a Schwartz boltos fűszerkereskedésébe felíró kisasszonynak, nos barátom, akkor maga nem idegenkedhetik attól az eszmétől, hogy egyelőre érje be a bács-udvardi községi írnyokság szerény, de biztos pozíciójával. Én szeretem magát, Pál, és hogy ezt hangoztatom, csak azért teszem, mert tudom, hogy maga is szeret engem...

Olga csodálatos erőmegfeszítésének húrja itt elpattant; hirtelen, minden átmenet nélkül felzokogott. A nagy sírástól görcsösen vonaglott a válla... Két kezébe temette az arcát, és sírt, sírt, mint a záporosó.

•

Sóti Pál mereven, egy csöpp könny nélkül bámult ki az ablakon. Mit adott volna érte, ha sírni tudott volna!

Most megkondult a nagyharang, és gyors egymásutánban a kisebb harangok is. Távolabbról, valahonnét a harmadik utcából temetési ének hallatszott. A kántor erős hangját elhozta a szél, és a becsukott ablakon át is berezdült a fájdalmas koporsókísérő ének:

– Jöjj el, édes Megváltóm...

A harangok pedig zúgtak.

Olga fölneszelt, és kérdőleg nézett Pálra.

– Igen, Olga – szólt halkán a férfi, a lányhoz ment és gyöngéden megfogta a kezét. – Nem szabad haragudnia... Nem akartuk, hogy magát bámulják... Hogy utálatos emberek kémleljék, elájul-e, vagy nem... Jobb így... A halottaknak mindegy már...

– Mit beszél? – sikoltotta a lány föl pattanva.

– Csillapodjék, Olga...

– Az anyámat, az apámat temetik, ugye? Szóljon, mondja hát! Most temetik őket? – kiáltott szinte rikácsolva, és a konokul hallgató férfi karjába markolt mind a tíz körmével, és rázta.

– Őket temetik, mi?

Pál hallgatott.

– És azt mondtátok, hogy csak délután lesz a temetés? Volt szívetek hozzá! Oda kell mennem!

– De Olga, gondolja meg...

Olga az ágyról lekapott egy nagykendőt, maga köré burkolta és kirohant... de az udvaron ájultan rogyott össze a nagy felindulástól.

Pál ott állott mellette. A harangok zúgtak. A temetési ének egyre távolodóan hallatszott:

– Jöjj el, édes Megváltóm...

Pálnak most megeredtek a könnyei. Az égre pillantott, forró fogadalmat tett, és a leányt fölemelve a földről gyöngéden a szobába vitte, és végigfektette a kanapén. Letérdelt mellé, és sokáig nézte arcát, melynek halotti sápadtságát végre fölváltotta az élet visszatérő pírja. Aztán felnyíltak a könnyáztatta nefelejcsszemek, és a leány halkán, mintegy félálomban kérdezte:

– Hol vagyok?

•

– A vőlegényednél vagy, aki megóv minden bajtól, minden csapástól. A férjednél vagy, aki a tenyerén fog hordozni téged. Isten engem úgy segítjen...

Egyelőre azt sejtette a Sóti családban való hallgatagság, hogy a fiú attól félt, hogy az apja megkérdezi: mikor szándékozik visszautazni Budapestre. Viszont az öreg attól félt, hogy a fia elmúlván vagy egy hét kijelenti, hogy most már vissza kell sietnie, és hát honnét veszi a pénzt? Elseje is itt van, legalább hetven forintot kellene kivásálnia, de miből, honnét, hogyan...

Schwarcz, a fűszerkereskedő, nagyon szívélyesen fogadta Olga ajánlkozását:

– Éppen kapóra jön, kisasszony. De meg kell mondanom, hogy sok dolga lesz korán reggeltől késő estig. A kasszában kell ülnie. Nem könnyű foglalkozás. Gyakorlat kell hozzá, de ha igyekszik, hamar beletanul. Huszonöt forintnál és egy kis szobánál többet azonban nem adhatok. Legalább egyelőre nem.

– Akkor hát megegyeztünk, Schwarcz úr! – felelte Olga, és nyomban bele is ült a kasszába. Kezébe vette a parasztok piszkos krajcárjait, megcsörgette az ezüst koronákat és forintokat, hogy igazak-e? Ötösökből és tízesekből pontosan és gyorsan adott vissza aprópénzt.

Schwarcz úr tudta, mit csinál. Mindenki az ő boltjába ment. Mindenki látni akarta a főszolgabíró lányát. Ha bejött egy paraszt a boltba ostornyelért vagy kocsikenőcsért, ő is hangosan köszönt neki:

– Adj’ isten, János gazda! Be régen láttuk!

Mikor meg távozáskor a kezéhez leolvasta a pénzt kellő tempóval persze kioldozgatván a kendő csücskéből, volt hozzá néhány kedveskedő szava:

– Jó vásárt csinált, János gazda. Ez az ostornyel ítéletnapig nem törik el. Hát otthon hogy vannak a kis családjai? Hallom, hogy beteg volt az asszony. Ejnye, ejnye, de hát hál’ istennek, jobban van, ugye?

•

A szolgálókkal is nyájaskodott:

– Uccu, Piros lelkem, mondják, hogy farsangra bekötik a fejét. Szép szál ember a legénye! Derék, szép ember...

Ha barátnői jöttek be, azokat megnagyásodozta. Az úriasszonyoknak hangosan kiáltotta a kisztihandot.

Pál, míg egyrészt sajnálta Olgát, hogy így kell a kenyérért törekednie, gyors alkalmaztatásának annyiból örült, hogy Olga elköltözött tőlük, és most már a Schwarcz boltoséknál lakik. Amíg náluk volt, nagyon röstellte a silány kosztot, a kevés húst, a sok krumplit, a lépten-nyomon felsíró szegénységet. Testvérei mint a nyomorúságos sorban élő gyermekek folytonosan veszekedtek; ütötték, tépázták egymást. Apja pedig, aki azelőtt maga a megfontoltság volt, merőben megváltozott. A legcsekélyebb dologért felfortyant, durván káromkodott, és a két kis fiút naponta többször eldöngette.

Anyja, mint az árnyék, osont egyik szobából a másikba, suttogva beszélt csak, és szánalmasan elvénhedt arcán könyörgő, alázatos kifejezés ült, mintha bocsánatot akarna kérni azért, hogy a világon van, és megszülte gyermekeit. Cseléd a háznál nem volt már. A két nagyocska leány végezte a ház körüli munkát, de anyjuk, ez a sovány, vérszegény és köhögős teremtes lehetőleg ellopta tőlük a munkát, nehogy patyolat kezük eldurvuljon a mosástól, főzéstől, cipőtisztítástól, ruhafoltozástól, padlósúrolástól...

Csak az esték értek valamit. Ilyenkor meggyújtották a lámpát, és a lámpafény, tudjuk, kiengesztel. Az öreg meg a fia politikai vitába merültek. Ez roppant helyes volt, és tudva vagy öntudatlanul helyeselte az egész család, mert ilyenkor legalább nem kerülhetnek szóba a fejük fölött kóválygó kérdések... (Különben, azt hiszem, hogy hasonló okokból politizál ez az egész szegény és boldogtalan ország.) Mert amíg a vámterület közösségéről vagy különválasztásáról vitáznak, nem kerülhet szóba, hogy a kicsiknek lyukas a cipőjük, hogy a leányoknak az ingeit már foltozni sem lehet, oly rongyosok; nem kerülhet szóba Budapest, a tanulmányok, a pénz... Igen, gondolatban igenis feltámadnak ezek a kérdések. De csak gondolatban.

•

A szegény embert maga a gondolat már nem feszélyezi túlságosan. Az a fő, azon kell mesterkedni, hogy a gondolatok szóbeli kifejezést ne öltsenek!

És nyolc óra után, az esti harangszó elhangzásakor megjön Olga. Egy fél órára csak. Az öreg Sóti ilyenkor felvidul. Vendég van. És a vendégnek mindenki örül, mert még bizonyosabb, hogy még vendég van jelen, addig nincs civódás, addig folyvást mosolyognak az arcok, még Sótiné is mosolyog... E mosolygás mögött nincs ugyan sem kedv, sem remény, sem meglegedés, csak tettetés van mögötte; de a szegény ember vízzel főz, tettetve mosolyog, és hát ez is több, ez is jobb a semminél. Ha már tetteteti az ember, inkább mosolyogjon, mint sírjon. Ha már főz az ember, inkább vízzel főzzön, mint sehogy.

Ezeknek az estéknek Pál is örvendett, nemcsak azért, mert Olgát láthatja, de azért is, mert jelen volt az egész család, négy szemközt tehát – amitől félt – nem lehetett beszélniük. Pál elkísérte ugyan Olgát hazáig, illetve a Schwarcz boltos házáig, de ilyenkor valamelyik hűgát is magával hitta. Napközben pedig nem ment ki az utcára a cilindere miatt. Más kalapja, mint talán már említettük, nem volt, cylinderben pedig Bács-Udvardon fényes nappal nem tanácsos sétálni. Utána futnának a suhancok, és kergetnék, akárcsak egy pojácát.

Erős fogadalmát ugyan nem felejtette el. Akarta maga is, hogy az írnokságra pályázzék. De ehhez látogatások kellene a jegyzőnél, a bírónál, a nagyobbfejű képviselőknél. Az apja kalapjait nem hordhatja, mert túl nagyok. Egy új kalap pedig legalább három forintot kóstál. És nincs egy krajcárja sem. Anyjától kérne, de anyjának sincs. A szegény asszony hatosonként kapja a konyhapénzt, és ezt is ritkábban kapja, mint sem. Semmi kétség, atyjától kell kérnie. De ugyanekkor meg kell magyaráznia, hogy nem tér vissza Budapestre, tanulmányait nem folytatja, és írnok akar lenni idehaza. Mit szól majd ehhez az apja? Hogyan egyezteti ezt össze a fiáról álmódott terveivel? És ha igen, marad még egy súlyos baj. Az apja azt fogja mondani végül – ha beleegyezik –, hogy jól van, fiam, maradhatsz, és csinálj, amit akarsz, de minek neked három forint kalapra. Van neked kalapod elég! Írj Budapestre a háziasszonyodnak, hogy küldje haza a holmidat, nem mégysz vissza. Igen, de hogyan vallja be atyjának,

•

hogy a háziasszonynak vagy két hónapi bérral adósa részben azért, mivel holmijának több mint fele odaveszett a zálogházakban.

Nem, abban nem kételkedett, hogy le kell számolnia, és hogy gyónnia kell töredelmesen az öregnek. De miért ne tolja ki ezt a fájdalmas negyedórát a lehetőségig? Hiszen az írnokválasztás csak április 28-án lesz, addig pedig majdnem egy hónapi ideje van. Szól az apjának, szól okvetlenül egy hét, legkésőbb tíz nap múlva...

Olga azonban minden este fürkésző, szűrős szemmel meredt reá mintegy kérdezve: „Ez hát a fogadalom? Miért nem látsz a sorsod után? Miért nem igyekezel? Miért gubbasztasz itthon, miért henyélsz?”

Egy délelőtt jött a levélhordó. A levelet anyja vette át. Eltelt egy jó negyedóra, anyja mit sem szólt, hogy kitől jött a levél. (Máskor mindig szól.) Titokzatosnak és félelmesnek rémlett előtte a dolog, veszélyt sejtett megint, és kiment a konyhába anyjához.

– Te vagy az, fiam? De megijesztettél! – szólt az anyja, erőltetett mosollyal, és a szoknyája zsebébe dugta a levelet oly ügyetlenül, hogy Pál észrevette.

Úgy tett azonban, mintha nem látott volna semmit.

Egész nap gyötörte a lelkiismeret. Biztosan köze van neki ahhoz a levélhez! Ki írhatta? És mit írhatott? Olga írta, semmi kétség.

Olga ezen az estén nem jött el.

Tehát bizonyosan ő írta. És nem neki, hanem az anyjának vagy az apjának. Mi lehet abban a levélben?

Pál lopásra vetemedett. Éjjel kiosont a szobájából, a konyhába lopódzott, és egy szál gyufa világánál hamar megtalálta a szoknyát egy szögön függve. Igen, de hiába, elégette anyja a levelet? Nem. Erről elfelejtkezett. A levél megvolt.

Pál gyertyát gyújtott, és olvasta a levelet. Fülíg pirult. A háziasszonya írt Budapestről. Az apjának írta. Szórol szóra ezt:

„Nagyságos Uram!

Már elmúlt ez az elseje is, és ne méltóztassék haragudni, én szegény özvegy vagyok, és abból élek, hogy kiadom a szobát, és tisztelt fia már huszonnégy forinttal tartozik. Ígérte, hogy megadja, de nem adta. Én nem haragszom, tudom, hogy az úri és gazdag

fiatalemberek a legkönnyelműebbek, és ez sem baj, hadd játszsák meg magukat. Nekem azt mondta, három hét előtt, mikor hirtelen elutazott, hogy a méltóságos püspök úr nagybátyjához megy, hogy ezer koronát kapjon tőle. Úgy látszik, nem kapott, mert még mindig ott van, legalább mindez ideig nem jött haza. Gondoltam, írok nagyságos uramnak, aki, tudom, gazdag földbirtokos úr, és szívesen elküldi postafordulatával egy szegény aszszonynak ezt a kis pénzt, ami nekem kell, mert májusban, tetszik tudni, házbért kell fizetnem, és miből fizessek, és ha nem fizetek, ellicitálják a bútoromat, engem pedig kitesznek az utcára, amit nagyságos uram nem venne a szívére. De ne tessék haragudni, a kedves fia ura finom, jó ember, és ne is tessék neki szólni, hogy írtam, mert nem venném a szívemre, ha a jó fiatal úr, aki olyan gavallér, neheztelne rám, és egyébként nagyon szeretem, jó lakó, látszik, hogy igazi nemes úri famíliából származik. Kérem a 24 forintomat VIII., Seregély utca 15., N. 27. alá küldeni, mellyel vagyok Nagyságos Uramnak alázatos tisztelettel és bocsánatot kérve a háborgatásért,

özvegy Schmidt Tivadarné.”

Az anyja tehát, az édes, a gyöngéd, a jó lélek magához kaparintotta a levelet. És ezzel büntársává lett. Mire nem képesek az igazi anyák!

Pál kétszeresen hitványnak érezte magát... Másnap nem mert az anyja szemébe nézni. Viszont örvendett, hogy Olga tegnap esti távolmaradása nincs összefüggésben a levéllel.

– Sok dolgom volt – magyarázta este, mikor megint beköszöntött. – Üzleti leveleket írtam éjfélig.

Aztán módját ejtette, hogy Pált négy szemközt elfogja, keményen rászólt:

– Maga még mindig elhanyagolja a legsajátabb érdekeit. Mi lesz az írnostással? Szóljon az apjának itt, előttem, különben én veszek fáradságot magamnak...

Így történt, hogy este kilenc óra felé, amikor az egész család körülülte a kerek asztalt, és egy hosszú percben, midőn – mint mondani szokás – angyal repül a szobán keresztül, vagyis mindannyian hallgattak, Pál az izgatottságtól kissé rekedtes hangon felszólt:

•

– Nos, hogy így mindannyian együtt vagyunk, mondanék valamit, kedves apám. Valamit, amiben a menyasszonyommal már megegyeztem, és még csak kedves apám hozzájárulása kell hozzá.

– Hogy érted azt a hozzájárulást? – kérdezte az öreg Sóti. – Mert tudod talán, hogy pénzben most egy kissé gyöngén állok.

– Nem pénzről van szó, édes apám, hanem arról, hogy ne kerüljek apámnak több költségébe ezentúl, hanem hogy...

– Nos? Hát mit akarsz? – kérdezte ismét, és most már indulatosan az öreg Sóti, aki újabban, valahányszor komoly dolgokkal való törődésre kényszerítették, könnyen elvesztette a hidegvérét.

– Csak gyorsan, kérlek, mondd hát, hogy mit akarsz...

– Kérem, apám, ne idegeskedjék.

– Ki idegeskedik? – pattant föl az öreg. – Én nem vagyok ideges...

– Jól van, apám, csak arra kérem, hogy reggel szenteljen nekem egy negyedórát.

Itt már Olga nem állhatta meg, hogy közbe ne szóljon:

– Ej, minék ez a nagy kertelés? Arról van szó, hogy Pál itthon akar maradni, és írnok akar lenni a községnél.

– Micsoda? Írnok? Az én fiam? Hát ezért tanítottam?

Pál enyhíteni próbált a hevesnek ígérkező jeleneten:

– Olga, nem tudta apámmal megértetni a szándékomat. Írnok akarok lenni, igen, de csak egyelőre. A jogi tudásomat a közigazgatási pályán óhajtom érvényesíteni... Leteszem a közigazgatási vizsgákat... Bejuthatok a vármegyéhez.

Az öreg Sóti szomorúan nézett maga elé. Reményeket temetett, és felsóhajtott:

– Nem így képzeltem...

Lehet, hogy nem így képzelte az öreg, de csakis azért, mert újabban egyáltalán nem szeretett a jövőre gondolni, és tőle telhetőleg nem képzelt semmit.

Az anyák pedig – értem a szenvedőket, a jókat, a sok szoptatástól, álmatlanságtól és gondtól lesoványkodottakat – gondolatolvasók egyszersmind. Ez a képesség teszi őket hihetetlenül gyöngéddé. Több ez, mint ösztön: csoda ez, a szív igazi csodája. Sótiné tehát, mintha csak ötletszerűleg beszélne, ekként szólt fiához harmadnap:

– Palikám, lelkem. Nesze, öt forint. A számodra spóroltam. Majd megadod. El kell menned többfelé látogatóba az állás végett, és bár neked csak a cilinder illik, tudod, itt falun vagyunk, ostoba parasztok között. Hozass magadnak a Löwensteintől kalapokat, és válassz egyet. Lehetőleg puha, fekete kalapot.

Ezzel hát a cilinderügy is megoldatott. Nehéz akadály hárult ki az útból, melyet kicsinyelni nem szabad... Pál az apjával sorra vette a képviselőket. Még ahhoz a veszekedett hírű Czérna Szilveszterhez is bekopogtattak:

– Adj’ isten, Szilveszter bácsi!

Ez bizony keserves látogatás volt! Czérna Szilveszter kiélvezte fenéig a nem mindennapi helyzetet. Azzal kezdte, hogy:

– Hallom, fiatal Sóti úr, hogy megtelepszik itthon.

– Igen, Szilveszter bácsi.

– És hogy megnyitja az ügyvédi bótot. Isten éltesse!

– Már hogy nyithatná meg – szólt közbe az öreg Sóti –, hiszen hét év kell az ügyvédség kitanulásához. Hanem ami igaz, az igaz. A fiam megtelepszik itthon. A községhez akar bejutni, onnét meg a vármegyéhez. Vicipán lesz belőle.

Ezt kár volt mondani. Öreg Sóti Pál maga is észrevette a baklövést, de hiába, ilyen a természete.

– Vicipán? Az is szép mesterség – vélte Szilveszter bácsi –, bár az ifjú úr lettinkább követnek pászol. Itt a kezem, nem disznóláb, mihelyst föllép követnek, rászavalok. Rá én.

– Hát, ami a szavazatot illeti, Szilveszter bácsi, arra hamarébb szükség lesz, mint gondolja. Épp azért jöttünk.

– Nono.

– De ha mondom.

– Nincs két követünk, csak egy. Az is sok! – elmélkedett a kitűnő férfiú. És hol van még az új választás?

Öreg Sóti Pál nagyot nyelt, és bizseregni kezdett a tenyere. A fiú némán, mozdulatlanul ült, és a rongypokróccal beterített padlót nézte.

– Messze van még a követválasztás, Sóti uram!

– Hát tudja mit, Szilveszter bácsi, értsünk szót. Maga nagyon jól tudja, miért jöttünk.

•

– Itt sülljedjek el, ha tudom.
– Már hogyan tudná! Az egész falu tudja. Csak éppen Szilveszter bácsi ne tudná? Azért jöttünk, mert tudjuk, hogy a Szilveszter bácsi szava legalább ötven vokstot jelent.

– Hásze, igaz, ami igaz, vannak embörim...
– És hát úgy gondoltuk, ha a fiamra szavaz az írnokválasztáson...
– Ez már igönyös beszéd! Mögtróbájuk, mit töhetünk. Hát fiatal embör, miféle iskolázottsága van? Mér, azér, mert hát hogy is mondják: kvalifikáció kék az efféle hivatalhoz.

– De hiszen tudja, Szilveszter bátyám, hogy érettségiztem, és hogy az egyetemre is jártam – szólt közbe illedelmesen ifjabb Sóti Pál.

– Egyedöm-begyedöm kendőrtánc! Hászen tudom, hogyan tünám! „Privátim” tudom – okoskodott a srófos eszű Szilveszter –, de községi képviselői minőségemben még nem löttek hozzám terjesztve az bizonyítványok. Hát errül van szó. Mér, azér mer: szó – szellő; csakis pöcsétös, hévatalos írás a „mervadó”. Hozza el, öcsém, ma délután a katolikus körbe az bizonyítványokat, ahol saját kezűleg és szömélyesen fogom „tanulmány tárgyává tönni”, és mögmutatom az emböreimnek is, és aztán, ha csak arrul van szó, miszerint községi kinyeret akar, hát ami tülem tellik, mögtróbáljuk...

– Köszönjük, Szilveszter bácsi!
– Szívesen. Én pártolom az érdemös emböröket. Csak aztán megbecsülje ám magát a fiatalúr az hévatalban, mér azér, mert nem szeretnék szégyönt vallani. Úgyis sok bajunk van az város cselédjeivel; ezt mink, képvisellők tudjuk legjobban, igaz-é, Sóti uram?

Ezenközben Olga is korteskedett. A fűszerboltba vetődő gazdákat jó szóval megkörnyékezte. A korteskedésre és kálváriajárásra bizony szükség volt! Öreg Sóti Pál népszerűsége már csak emlékekben élt; igazi hívei majdnem mind a temetőben nyugszanak, és ezek közt egyetlen erős támasztéka, a főszolgabíró is. Apróbb ocsmányosságoktól nem riadt vissza. Néhol ilyeneket mondott:

– A zsidók most már a közigazgatási pályákra is kivetették hálójukat. Örülni kell, ha egy jóra való keresztény fiú jut be a községhez, később a megyéhez. Mert a fiam ezt a pályát választotta. Az ügyvédi mesterség sajnos keresztény fiamnak nem ér semmit. A zsidó prókátoroktól nem lehet boldogulnia...

Mikor pedig a tekintélyesebb zsidóknál alázkodott, ekként beszélt:

– Rossz világot élünk. A megyei urak megint henecegnek. Szeretnék visszahozni a derest, hogy a parasztot meg a zsidót nyúzzák. Az én fiam, igaz, hogy keresztény, de felvilágosodott ember, aki tudja, hogy zsidók nélkül a szegény munkások éhen dögölhetnének, és hogy zsidók nélkül senki fia sem juthatna pár forintnyi kölcsönhöz.

Ezekben az igazságokban maga az öreg Sóti hitt legjobban. Addig-addig mesterkedett, amíg önmagát győzte meg. Addig hazudozott, hogy fia voltaképpen így fogja elérni célját, az igazi tekintélyt és úri állást, amíg maga is elhitte, hogy a községi írnokság az első lépés a vármegyei karrierhez...

Ő örült legjobban, amikor fiát meglehetősen szótöbbséggel beválasztották a faluházára... Félig-meddig máris boldog volt, mert fiának a címe, mely mindmostanig az „ifjú úr”, vagy „ifjúúr” megszólításokban merült ki – egyszeriben „tekintetes úr” lett. A fizetség, igaz, csak harminc forint havonta, de hát... A fő dolog a cím és a jövő!

Pál is vigasztalódott... Kivált, amikor Olga megszorította a kezét:

– Lám, ez derék dolog. Kettőnknek összesen van ötven forintunk. Ebből már meg lehet élni. Még csak az utolsó sorozáson kell átesnie, és megtarthatjuk az esküvőt.

Az ám! Az utolsó sorozás...

– Remélem – mondta Pál –, hogyha eddig nem kellettem őfelségének, most sem kellek. Nélkülem is elég szépen tudnak masírozni a bakák.

Öreg Sóti Pál tehát abban az édes tudatban halt meg, hogy csakugyan sikerült a fiából urat nevelnie. Igen, mert meghalt. Nem előzte meg a halálát semmi szenvedés. Hirtelen történt. Egy délután csudálatos szelíden szólt a feleségéhez, és nem az újabb szokássá vált durva hangon:

– Anyjukom... Szédülök. Fáj a fejem, azaz hogy nem fáj, csak szédülök... Azt hiszem, hideglelésem van. Vesd meg az ágyat, lefekszem.

De bizony az öreg Sóti Pál nem feküdt ágyba. Sem most, sem ezentúl. Mert, amíg a felesége a másik szobába bement az ágyat vetni, addig ő fáradtan a karosszékbe ült. A felesége hitta:

– No gyere!

•

Nem jött.

– Gyere már! Feküdj hát le, ha rosszul vagy.

De hát nem jött. A felesége érte ment, és úgy látta, hogy elaludt. Költögette, ráncigálta.

– Hamar! Orvost! Elájult!

A négy gyerek, ahány, annyifelé szaladt az orvost keresni. Az el is jött sietve, és megmagyarázta, hogy őreá már nincs szükség. Célszerűbb, ha az asztalost hívatják – mértéket venni.

Öreg Sóti Pál nem került tehát többé a jó puha ágyba. Elsőbben is szomszédasszonyok jöttek, akik minden előkészület nélkül, ex abrupto tudnak sírni. Sírtak, de közben az egyikük kendőt kért, amellyel felkötötte a halott állát. Másikuk a konyhában rendelkezett vizet öntvén az üstbe fürdőnek. Az öreg kékfestőt illedelmes és jámbor szokás szerint megfürösztötték. Sőt, mire Pál hazatért – valahol kint volt dolga a községi földeken, jegyzőkönyvet vezetett egy mezsgye kiigazításánál –, akkorára a kitűnő Jóna bácsi, községi borbély, foghúzó és patkolókovács egy személyben, már javába borotválta az Úrban idvezültnek egyre sápadó és kékülő arculatát... Végül a bajuszát is kipödörte, hadd lássák odaát, a másvilágon, hogy vérbeli magyar ember az, ki, íme, berukkolt a mennyei hadseregbe.

Mire pedighen ezek a csinosítási műveletek a halottnak ünnepi ruhájába való öltöztetésével véget értek, Klavinka, az asztalos már elkészült dolgával az úgynevezett „tisztaszobában”. Öreg Sóti Pált, íme, koporsóba fektették, és íme, igazat mondtunk, hogy többé nem feküdt ágyban.

Sokan voltak a temetésen, nem lehet panaszkodni. Ott volt még Czérna Szilveszter is, aki tudákosan jegyezte meg az „ifjabb” jelzőre most már nem szoruló Sóti Pálnak:

– Igön célszerű embőr volt az öreg, az isten nyugtassa, csak egy kicsit nagyralátó. Hát bizony még várhatott volna, de hát, ha az isten ű szent fölségének oly nagy szüksége vagyon reá az mennybéli képviselő-testületben... Hej-haj. Csak így járunk mindnyájan, mér, azér, mert mint az írás mondja: Porból lettél, porrá leszel. Hej-haj. Hagyott pedighen öleg cselédet árván. Most aztán, öcsém, kurtábbra fogni a takarót, és azzal törödni, hogy mi lesz ezzel a sok cseléddel, a szögény kis árvákkal...

•

A kántor csudaszépen énekelt. Megbocsátott halottaiban a szomszédnak, aki egykor pirosra festette legkedvesebb vadászkutyáját. A búcsúztató fél óráig tartott. Elbúcsúztatta öreg Sótit a községtől, a családtól, annak minden tagjától, sőt – hogy a gyászoló gyülekezet mentől több könnyet potyogtasson – az árván maradt rózsaszáltól is, aki majdan a menyé lesz, hej, hogy legalább ezt nem érte meg. Mindegyikről persze külön strófát énekelt ékes klapánciákban; elbúcsúztatta a komáitól, barátaitól, mindenkitől...

Csudaszép búcsúztató volt! Minden strófaért egy forint jár, és a könnyhullajtó gyászoló közönség zokogó bánatában is ráért azon tűnődni, hogy honnét, miből telik ezeknek a nyomorultaknak erre a parádéra. Megszámlálták: harmincöt strófa: harmincöt forint! Ám a kántor már a temetőből visszajövet megszánta a tűnődő elméket, és nehogy bizonyos oldalak a töprengéstől belyukadjanak, csupa emberségből önként megadta a felvilágosítást:

– Ingyen csináltam. Az öreg Sóti, habár furcsa ember volt, isten nyugosztalja, megérdemelte tőlem ezt a szívességet.

– Meg, kántor úr, meg.

– Ingyen csináltam, mert hiszen pénz nem maradt, csak adósság meg özvegy meg gyerekek... Ha nem volnék jószívű ember, bizony csak amolyan „istenneves” temetés lett volna, mint valami koldusnál.

– Már az igaz.

– Haragban éltünk, nem tagadom. De a halálban meg kell bocsátanunk még a legnagyobb ellenségünknek is. A halálban mindenki egyenlő: úr és paraszt, keresztény és zsidó egyaránt.

– Jó ember maga, kántor úr.

– Hát, ami azt illeti, van szívem. De mit szól Ambrus koma a hangomhoz!

– Derekasán kieresztette, kántor úr.

– Ugye?

– Nincs ilyen hangja a szögedi kántornak sem, aki az alsóvárosi barátoknál énekel.

– Magam is úgy vélem.

– És tudja, kánt'ram – vetette közbe a szót az öreg néni, kinek ráncos képét apácásan eltakarta az ezen alkalomra felkötött fekete fejkendő –, kivált, mikor a circumdederunthoz kontrázik, meg

•

amikor osztán kiindultunk a kapun, és nekifohászkozott a kísérő éneknek, hogy hát „Gyűj el, éldes mögváltóm!” nohát, kántor uram, mi tagadás benne, majd hogy meg nem hasad az embörnek a szíve.

– Hát bizony érteni kell ehhez is!

– Most mán tudom – folytatta a kegyes beszédet az öreg néni –, hogy mibül telt nekik arra a gyönyörű búcsúztatóra. Csak azt nem értöm, hogy mibül fizették a halálkocsit? Jó, mondja, kánt’ram, hogy egy garasuk sincs, és hát én már előre sajnálkoztam, hogy Úr-isten, szűzanyám, mégsem járja, hogy olyan jelös embört, amilyen az öreg Sóti volt, az isten nyugosztalja, mert igaz, ami igaz, jelös ember volt, hogy csak úgy a Szent Mihály lován vigyék ki... Higyje mög, fáj az ilyesmi, és biz’ isten sírtam már tegnap is, ó szögény árvák, ezt köllött mögérnetek, hogy éldes jó apátokat, mint humi istenneves kódist Szent Mihály lován viszik, és kísértik ki a temetőbe... Hát osztán, mikor bemék az udvarra, hát látom, hogy ott a halálkocsi fekete pokrócos lovakkal. Mibül fizették ezt azok a szöröncsétlenek?

– Miből? Semmiből. Azaz hogy hitelből.

– Hiszön, isten nyugosztalja a boldogultat, mán életében sem volt egy fagaras hitele, antul kevésbé löhetett halálában... Mán ű csak ítéletnapkor füzethet, ha ugyan lesz neki mibül...

– A fia rendelte a halálkocsit.

– A fia? Melyik? Az a magas, barna, fekete ruhás? Aki bent dógozik a községházán?

– Az hát. Beleverte magát valami hatvan pengő költségre Klavinkánál, az asztalosnál.

– Ne mondja? Jaj, de rosszul tötte. Üsmeröm ezt a Klavinkát. Mikor halott van a háznál, ű az első, és hát mindönt ad hitelbe, csipkés szömfödél, bojtos párnát, vastag gyertyákat... Aztán pedig pöröl. Ellicitáltatja a holmit az utolsó szögig. Rossz ember az, ebbül él. Ebbül gazdagodott mög... Váltót vösz a szögény embörtül egy hónapra, és aztán pöröl. Ilyen ez a Klavinka... Az ember lelki fájdalmaiba ritkán hal bele. Sőt úgy látszik, éppen azért él, hogy szenvedjen.

Sótiéknál persze voltak gondok szépecskén. Elsősorban pedig hiúsági gondok. Ne értessünk félre, hisz egyszer már elmélkedtünk azon, hogy mily fontos a ruházkozás. Hát itten ez volt a baj. A

halálesetre igazán nem készült senki sem. Fekete ruhája – Pálon kívül – senkinek sem volt; igaz, hogy neki csakis fekete ruhája volt, ugyanaz, amelyben – négy esztendeje – mint jelesen érett ifjú feszelt. Még szerencse, hogy a boldogult nem szürke vagy fehér ruhában feküdt le a ravatalra, mert igazán nevetlen az a halott, aki ilyen szabálytalanságra merészel vetemedni; még szerencse, mondom, mert Pálon kívül az egész család más-más színű öltözetben volt kénytelen túrni a részvétlátogatók kémlelését, hogy ugyan sírnak-e nagyon. Elájulnak-e?

Sírni bizony sírtak jócskán. Lehetett is. Elájulni azonban nem ájult el senki sem.

A gyász napjaiban Pálnak ugyancsak főtt a feje. Inge is csak egy van, amiben hazajött, a többi az apjácé, de azok is oly foszlékonyak már az évtizedeken át való folytonos használattól, hogy anyja, aki pedig valóságos bűvész a foltozásban, nem igen tud tizből sem egyet csinálni.

Klavinka tényleg pontosnak bizonyult. Egy hónap múlva felmutatta a váltót. Nagy keservesen kapott a községi pénztárból hetven forint előleget. Ebből hatvan az emberséges asztalosé lett, aki a temetést rendezte – tíz pedig maradt élésre, ruházkodásra, fűtésre –, mert közelgett a tél, és házbérre, mert (mi ezt elfeledtük megmondani) a ház időközben a takarékpénztár tulajdonába ment át. Amint láthatjuk, a tíz forintnak akadt helye bőven.

Mi lesz már mostan a házassággal?

Olga nagyon jól mérlegelte a körülmények hirtelen változását, és igyekezett nem beszélni házasságról, szerelemről és más efféle bolondságról, amik nem gondba borult emberek számára valók. Egyébként is nagyon megkomolyodott, és Pál iránt kezdett a rokonszenvben és sajnálkozáson kívül egyebet nem érezni.

Tudjuk pedig, hogy valamint a nőknél sokszor a szájalom kelti a szerelmet, éppúgy és pedig ugyanazoknál a nőknél a szájalom később a szerelem múlását is okozza. Mindazonáltal tartotta magát Sóti Pál mátkájának, bárha kezdtek ritkábban találkozni.

Az öreg Sóti halála után eleinte még el-eljárt házukhoz, de utóbb lassacskán, feltűnés nélkül, beszüntette ezeket a látogatásokat.

Pál nagyon megkomolyodott, vagy inkább elkedvetlenedett. Végképp került az embereket, és odahaza alig szólt néhány szót, azt

is fáradtan, ingerülten... Úgy érezte, hogy igazságtalanság történt vele. Úgy érezte, hogy igavonó barom, melyet szégyenteljesen rosszul díjaznak, és hogy csak azért van a világon, hogy minden igyekezete mellett sem bírja eltartani a végképp rászorult családot.

Úri hajlandóságairól, amelyek nélkül, illetve amelyek miatt Budapestben élni és dolgozni nem tudott, most már végképp lemondott. És egyáltalán az úrhatnamság vádjával illetett Sóti család roppant meghunyászkodott. Bács-Udvard meg lehetett elégedve!

De nem. Mert mindez csak kényszerűség, mindez csak látszat. Úgy van, látszat csupán, mert ha történetesen egy négyfogatú hintó állt volna meg a házuk (illetve a takarékpénztár háza) előtt, özvegy Sótiné így szólt volna:

– Tudtam, hogy princek jönnek hozzánk háztűznézőbe. És ha csakugyan egy fényes ruházatú lovag állított volna be hozzájuk egy szép napon intézvén Sóti Pálhoz a következő szavakat:

– Fenséges úr! A próba ideje lejárt, és dicső urunk, a trapezunti császár, most már visszahelyezi önt és családját hercegi birtokaiba. Engem küldött, alázatos szolgáját, hogy ezt a legkegyelmesebb végzést hírül hozzam.

Hát ekkor sem Sóti Pál, sem anyja, sem testvérei nem lepődtek volna meg. (Ellenkezőleg, azon lepődtek meg állandóan, hogy nyomorogniok kell.) Mi több, Sóti Pál kellő hidegvérrel és fensőbb-séggel válaszolt volna pluralis maiestatisban:

– Légy üdvöz, lovag! Nagyon örvendünk a császár intézkedésének, és mondd meg neki, hogy mi, Óperencia és Trapezunt örökös hercege szívesen köszöntjük őt. Legyen meggyőződve a császár, hogy mihelyt visszatértünk birtokainkra, és elfoglaltuk ismét kastélyainkat, lesz rá gondunk, hogy nála személyesen tisztelegjünk.

Nos, őszintén szólva ilyen volt ez a Sóti família az ő nagy nyomorúságában. Hogy azonban ezt senki sem vette észre, alkalmasint azzal magyarázható, hogy a trapezunti császár követe nem érkezett meg Bács-Udvardra (mind e mai napig sem); sőt mi több, a Sótiak sokkal büszkébbek, hogysen várnának reá, hogysen bár bizalmasan, négyszemközt emlegetnék a hírnök feltűnő késlekedését.

Jött azonban helyette annál pontosabban és gyakrabban a tejesasszony. A konyhában nyelvelt az özvegyet ijesztgetve:

– Mán pedig, drága ténsasszony, ha meg nem kapom tüstént a tej árát, nem hordok többet, egy félmeszelyt sem.

Hiába próbálta az özvegy csitítani. Ennek a néembernek, tréfán kívül, a nyelvét külön kell majd agyonütni, ha meghal. Fél óráig is követelte a pénzét nem akarván egykönnyen tágítani. Mikor meg nagy nehezen odébbállt, kint az utcán, a ház előtt fejtegette ki hangos szóval a nézeteit:

– Akinek nem telik früstökre, ne früstököljön, az arkangyalát. Szégyen, gyalázat! Nem bírják megfizetni a kilenc forintomat! Szent Mihály napja óta hitegetnek! Hogy adják az urat! Nézze meg az ember...

Ezt a monológot még a hetedik utcában is folytatta.

Nem kevésbé tudta érdekeit védelmezni Bata Gergő, a cipész. Ez a jó ember rendszerint délben jött, hogy otthon találja a tekintetes urat. Arról nevezetes, hogy nagyot hall. Nemcsak őhöz kell hát harsogva beszélni, maga is üvölt, mint aki a Tisza túlsó partjára kiabál. Még tölcsért is formált a tenyerével, és úgy ordította:

– Tekintetes úr, megfizethetné már azt a forint húszat a cipőtalpalásért?

Sóti Pál jelekkel próbált válaszolni. De a cipész erre felfortyant, és még irtózatossabban üvöltött:

– Nem vagyok én sem süket, sem kuka, hogy így beszéljen velem, tekintetes úr! Különben is pénz beszél, kutya ugat. Nohát, mi lesz a forint hússzal?

A szomszédok különösen jól mulattak ezeken a jeleneteken, mert jól lehetett hallani a Bata Gergővel való értekezés minden szavát. Legmulatságosabb volt pedig az, amikor Sóti Pál torkaszakadtából kiáltozva kérlelte az emberséges cipészt:

– Csak még elsejéig legyen türelemmel, az isten áldja meg.

– Hogyhogy? Hogy érti?

– Elsejéig... Akkor fizetek.

– Vagy úgy?! Járt volna a tekintetes úr elsejéig mezítláb és talpaltott volna cipőt akkor készpénzen. Ez az igazság, a fene egye meg!

Még a betlehemesekről lesz szó, kedves olvasó, mielőtt tovább követnők figyelmünkkel a szegény Sóti Pál csillagjainak igazodását...

Igen, a betlehemesekről. De ez igen rövid és furcsa eset.

•

Tél elején történt. Úgy decemberben, amikor már járnak a betlehemesek, ezek a kedélyes parasztfiúk, akik ősrégi szokásból pásztorosdit játszanak, és papírból való templomcskát hurcolnak benne jászollal, papírból való figurákkal és állatokkal, a jászolban pedig egy kétkrajcáros porcelánbábuval, amely a kisdéd Jézus volna. Karácsony hónapjában kezdik a járást a betlehemesek. Subába öltöznek, és kócbajuszt, kócszakállat ragasztanak. Kampós botokkal indulnak útjukra estenden, és bezörgetnek minden házba:

– Beeresztik-e kendtök a betlehemösöket?

Szívesen látják őket mindenütt, bár a kéményre ügyelni kell, nem ugyan amiatt, mintha a kémény be akarna dűlni, hanem azért, mert így télvíz idején oda szokás füstre akasztani a kolbászt. Ezt pedig a jámbor betlehemes fiúk fölöttébb kedvelik, különösen, ha lopott. A lopott kolbásznak ugyanis valami sajátos zamatja van. Beengedik hát, mondom, a betlehemeseket:

– Gyertök be.

Azok nagy dérrrel-durrall bemennek, szörnyű lármát csinálnak kampós botjaikkal, és beérkezvén a szobába rögtön az asztalra teszik a betlehemet, maguk meg igen ájtatosan belefognak a pásztorok karácsonyi énekébe, ami nagyon szép, nagyon istenes ének. Közben a gazda szeme azonban rajtuk, mert ami lotható – és mi nem lotható? – a suba alá kerül. Érték be azzal a pár krajcárral, amit a háznép bárányszőr süvegükbe dob.

A karácsony előtti esték egyikén, mikor szintén csak paprikás krumpli volt vacsorára – mint tegnap és jóformán mindennap –, meglehetősen nyomott volt a hangulat a Sóti családban. Hideg volt a szoba, mert nem volt mivel befűteni... A gyerekek félve kucorogtak, és némán, mert bátyjok, Sóti Pál nem cigarettezett ezen a napon (nem akadt még cigarettre való pénze sem; hét krajcár egy pakli dohányra és egy krajcár papirosra), és komoran bámult maga elé az asztalra könyökölve. A legkisebb fiú azonban arra gondolt, hogy nemsokára karácsony lesz, és megszólalt szegényke:

– Pál! Hoz a Jézuska az idén is karácsonyfát?

Semmi válasz. Testvérei ijedten néztek rá, a vakmerőre, aki kérdés nélkül szólni mer, anyja pedig szemrehányóan csak ennyit mondott neki:

•

– Csitt, Béluska. Fogd be a szádat!

Béluska meghökkent, majdnem sírva fakadt. Egyszer csak csengettyűszó hallatszott az utcán.

– A betlehemesek! – ujjongott a kisfiú. Örömeben tapsolt. Majd körültáncolta az asztalt:

– Hívjuk be a betlehemeseket!

Azokat pedig nem kellett hívni. Merészebb fiúk lehettek, mert hívás nélkül is átlépték a küszöböt.

– Dicsértessék a Jézus Krisztus! – köszöntek illedelmesen, és a betlehemet rátették az asztalra.

Sóti Pál rájuk ordított:

– Vigyétek ki ezt a bolondságot, mert összetöröm! Mi közöm nekem a ti Jézustokhoz, a ti komédiátokhoz! Takarodjatok! És milyen bűdösek, milyen subaszagúak vagytok! Mars a pokol fenekébe! Utálom a subát, utálom a parasztot! Kifelé!

A betlehemesek eloldalogtak. De a legnagyobb visszaszólt a küszöbről:

– Ejha, de kényes a tekintetes úr! Vigyázzon! Az Úr Jézust kikergette a házából! Vigyázzon!

Sóti Pál megdöbönt. Szerette volna visszahívni őket, de azok már elcihelődtek. Fölkelt az asztaltól, le-föl sétált, és csak úgy magában dörmögte:

– Ejnye...

Anyja pedig, az özvegy, sírva fakadt:

– Nem kellett volna, fiam, oly gorombának lenned. Nem kellett volna az Úr Jézust kiűznöd, úgysis kevés áldás van ezen a házon.

Erre a gyermekek is zokogni kezdtek...

A kíséző napidíjas hihetőleg érvényesülés céljából megkísérlette a feltűnést, hogy íme, ez által is magára vonja a följebbvalói figyelmét:

– A nagykorcsmában csak az óbor jó. Hanem ittam tegnap a Poldi bácsi korcsmájában egy fél liter újbort, sillert, felséges volt, ha mondom, és nem drága...

●

Rá sem hederítettek. Keresztülnéztek rajta, mint a levegőn. Sőt a segédjegyzőnek kedve lett volna ráfordulni:

– Mit stréberkedik? Ki kíváncsi itt a maga véleményére? Kit érdekel, hogy maga hol issza vagy nem issza az újbort?

Mégsem kiáltott rá, mert ez által tanújelét adná, hogy észrevette. Ez pedig veszedelmes dolog.

Aztán keresztülsétált a jegyző a szobán pipával a kezében. A jegyző adomákat mondott, amik mind vele történtek meg. Régi, kipróbált adomák voltak ezek csattanó nélkül, mégis mindenki nevetett rajta, kivéve Sóti Pált, akinek az orra hegye sem látszott ki az aktabástyák közül. Kárpótlásul az ideiglenes díjnak három helyett röhögött, csakhogy a jegyző nem vett a hódolatnak e neméről tudomást. Senkit sem érdekelt, őt legkevésbé, hogy a díjoknak tetszenek-e az adomák. És a díjnak nem tágitott. Ő is belefogott egy adomába. Akadozva, hadarva mondta el – senki sem hallgatott oda. Az adoma közepén a jegyző úr visszavonult a hivatalos szobájába, mire a többiek új adomába fogtak, és a segédjegyző indítványozta, hogy mivel tíz óra, át kellene menni a szemközti nagyvendéglőbe:

– Felséges ilyenkor egy pohár sör meg zónagulyás sós kiflivel.

– Csak egy fél sós kiflivel – jegyezte meg a díjnok.

Mentek. A díjnok utánuk, bár senki sem hívta.

Nem tesz semmit! Valamikor belőle is csak válik segédjegyző, és akkor ő sem fogja tudomásul venni a díjnokot.

Sóti Pál magára maradt, és körmölt, körmölt... Harminc forint havi fizetésért, ami bizony nem sok, istenuccse, nem sok.

Le kéne tenni azt a jegyzői vizsgát, akkor iktató lehetne, esetleg segédjegyző – ki tudja? –, talán jegyző is.

Valahányszor azonban a jegyzői vizsgára gondolt, mindannyiszor megrémült. Fázós, didergetően bántó hangulat hangyái borzongatták idegrendszerét. Olga jutott eszébe. Olga, akivel kerüli a találkozást... Akinek megígérte, hogy leteszi a jegyzői vizsgát, és aztán elveszi feleségül...

De ez a baj is elmaradt...

Újabban azért nem mert Olgával találkozni, mert a lány már nem sürgette a jegyzői oklevél megszerzését, és a házasságot már nem említette. Sőt megtörtént valami, amiért Pál majdnem nehez-

telt. Olga ugyanis állást változtatott anélkül, hogy ebbeli tanácsát kikérte volna, anélkül, hogy legalább értesítette volna.

Pál úgy vélte, joga van szemrehányásokat tennie, és amikor Olgával az utcán találkozott (legújában jóformán csak az utcán találkoztak), gúnyosan szólott hozzá:

– Hallom, könyvelőnő lett a Reichlinger gőzmalomban.

– Igen. Mert megtanultam a könyvelést, és letettem a kereskedelmi vizsgát.